

Oikeudenmukainen siirtymä Bangladeshin vaateteollisuudessa

1/23

Tuettu Suomen
kehitysyhteistyövarain

Raportin laatimista on tuettu Suomen kehitysyhteistyövaroista.

Finnwatch on suomalaisen yritystoiminnan globaaleja vaikutuksia tutkiva kansalaisjärjestö. Finnwatchin taustalla vaikuttaa 11 kehitys-, ympäristö-, ay- ja kuluttajajärjestöä: Solidaarisuus, Eettisen kaupan puolesta, Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus SASK, Attac, Kirkon Ulkomaanapu, Suomalaiset kehitysjärjestöt Fingo, Dalitien solidaarisuusverkosto, Maan ystävät, Kuluttajaliitto, Kansalaisjärjestöjen ihmisoikeussäätiö KIOS ja Suomen Lähetysseura.

Julkaisuajankohta: tammikuu 2023

Kuvat: Finnwatch / Awaj Foundation

Sisältö

1. Johdanto	4
2. Muutoksen tuulia vaate- ja tekstiiliteollisuudessa	6
3. Bangladesh ilmastonmuutoksen ja tekstiilialan siirtymän eturintamassa	10
3.1 Bangladeshin talous on riippuvainen vaateteollisuudesta	10
3.2 Riippuvuus fossiilisista polttoaineista ja ilmastonmuutoksen aiheuttamat haitalliset vaikutukset.....	15
3.3 Vihreitä työpaikkoja vihreissä tehtaissa?	18
3.4 Ihmisarvoisen työn ja sosiaaliturvan puute	22
3.5 Turvaverkot olivat riittämättömiä pandemian aikana	25
4. Työntekijöiden ja muiden sidosryhmien haastattelut	26
4.1 Näin selvitys tehtiin	26
4.2 Ilmastonmuutoksen vaikutukset	34
4.3 Pikamuodin loppuun ei uskota	36
4.4 Vaihtoehtoiset työllistymismahdollisuudet	38
4.5 Työntekijöiden taloudellinen resilienssi.....	40
4.6 Työntekijöiden ääni ei kuulu ilmastokeskustelussa	42
5. Suomessa toimivien yritysten näkemyksiä oikeudenmukaisesta ekologisesta siirtymästä	43
5.1 Ilmastotoimia pidetään tärkeinä, alihankintaketjun päästöt kuitenkin iso haaste	43
5.2 Toimintamaalla iso merkitys päästöihin.....	44
5.3 Materiaalivalinnoilla voidaan vähentää päästöjä, mutta laatu aiheuttaa huolta	45
5.4 Kulutuskäyttäytymiseen vaikuttaminen	46
5.5 Työntekijöistä huolehtiminen	46
5.6 Sääntely.....	47
6. Yhteenveto	48
7. Suositukset	50

1. Johdanto

Globaali vaate- ja tekstiiliteollisuus ja pikamuotikulttuuri kuormittavat planeettaamme valtavasti. Jo ilmastonmuutos edellyttää suuria muutoksia tapoihin, joilla vaatteitamme tuotetaan, myydään, käytetään ja kierrätetään.¹ Ilmakehää lämmittävien fossiilisten päästöjen lisäksi teollisuus aiheuttaa myös muuta merkittävää ympäristökuormitusta, kuten ilman ja veden saastumista, luonnonvarojen liikakäyttöä ja haittoja maan- ja vedenkäytölle².

Näiden kysymysten ratkaiseminen edellyttää suuria muutoksia alalla, jonka arvioidaan työllistävän 300 miljoonaa ihmistä globaaleissa arvoketjuissa³. Muutoksia ajaa perustavanlaatuisen siirtymä kohti ympäristön kannalta kestävämpää taloutta: innovatiivisten kuitujen lisääntyvä käyttö, uudet kiertotalouden liiketoimintamallit, muutokset kuluttajien mieltymyksissä ja tehokkaampi kierrätys tuotteen elinkaaren lopussa.

Muutoksia voivat kiihdyttää myös muut teollisuuden trendit, kuten lisääntyvä automaatio. Näiden seurauksena monet edellä mainituista 300 miljoonasta työpaikasta kokevat muutoksia: joihinkin työpaikkoihin kohdistuu uusia ammattitaitovaatimuksia, joitakin työpaikkoja siirretään muualle (esimerkiksi lähemmäs kuluttajia) ja jotkin työpaikat häviävät kokonaan.

Jotta siirtymä ympäristön kannalta kestäväan tekstiilitalouteen olisi oikeudenmukainen, sen sosiaaliset vaikutukset on otettava huomioon alusta alkaen. Oikeudenmukaisesta siirtymästä alettiin ensin puhua fossiilisen energian tuotannossa, kun hiilikaivoksia ja hiilivoimaloita alettiin sulkea. Samaa periaatetta tulee soveltaa myös laajemmin edellytyksenä globaalille siirtymälle kestäväan kiertotalouteen.⁴

Vaate- ja tekstiiliteollisuus on hyvä esimerkki alasta, jolla merkittäviin ympäristövaikutuksiin puuttuminen synnyttää suuria muutoksia työllisyydessä ja voi johtaa sosiaalisiin ongelmiin, jos siirtymää ei toteuteta koordinoitusti ja oikeudenmukaisesti. Oikeudenmukaisen siirtymän käsite tarkoittaa suunnitelmallista sosiaalisten ongelmien välttämistä ja eriarvoisuuden vähentämistä, kun siirrytään ekologisesti kestäväan talouteen, yksittäisen yrityksen tai toimialan tasolta aina valtakunnalliseen tai maailmanlaajuiseen mittakaavaan.

1 Finnwatch, 2022, Mitä pikamuodin jälkeen?, saatavilla osoitteessa: https://finnwatch.org/images/reports_pdf/Mita_pikamuodin_jalkeen_-_raportti_3.pdf

2 Niinimäki et al., 2020, The environmental price of fast fashion, saatavilla osoitteessa: https://finix.aalto.fi/wp-content/uploads/2021/04/Nature_review_Niinimaki-2020.pdf; EEA, 2019, Textiles and the environment in a circular economy, s. 18–25, saatavilla osoitteessa: https://ecodesign-centres.org/wp-content/uploads/2020/03/ETC_report_textiles-and-the-environment-in-a-circular-economy.pdf

3 Ellen MacArthur Foundation, 2017, A New Textiles Economy: Redesigning Fashions' Future, s. 36, saatavilla osoitteessa: <https://ellenmacarthurfoundation.org/a-new-textiles-economy>

4 Just Transition Center, 2017, Just Transition: A Report to the OECD, saatavilla osoitteessa: <https://www.oecd.org/environment/cc/g20-climate/collapsecontents/Just-Transition-Centre-report-just-transition.pdf>

Vaikka oikeudenmukaisen siirtymän varmistaminen on ennen kaikkea valtioiden vastuulla, kyse on myös yritysvastuusta⁵. Päästöillä itsellään on haitallisia vaikutuksia ihmisoikeuksiin, ja yrityksillä onkin velvollisuus pyrkiä niin sanottuun nettonollaan mahdollisimman pian vähentämällä kasvihuonekaasupäästöjä ja kompensoimalla kaikki jäljelle jäävät päästöt⁶.

Ilmastotieteen mukaisten päästövähennysten lisäksi yritysten tulee varmistaa, että muutoksia suunniteltaessa ja toteutettaessa kunnioitetaan ihmisoikeuksia ja noudatetaan ihmisoikeuksia koskevaa huolellisuusvelvoitetta. Yritysten tulee siis arvioida, millaisia ihmisoikeusvaikutuksia niiden ilmastotoimilla voi olla työntekijöiden ja muiden arvoketjuna sidosryhmien kannalta, ja puuttua asianmukaisesti kaikkiin toteutuneisiin ja mahdollisiin kielteisiin vaikutuksiin.

Vaate- ja tekstiiliteollisuudessa siirtymäriskit ovat suurimpia merkittävimmässä tuotantomaisissa, joissa myös tarve oikeudenmukaiseen siirtymäpolitiikkaan on kiireellisin. Näistä maista suurin osa sijaitsee Aasiassa.

Bangladeshin kaltaisissa maissa vaate- ja tekstiiliteollisuus on tärkeä työllistäjä ja olennainen osa kansantaloutta⁷. Siirtymä lineaarisesta taloudesta ja pikamuodista kestäviin kiertotalouden liiketoimintamalleihin voi aiheuttaa suuria häiriöitä tällaisissa maissa, kun olemassa olevat arvoketjut korvataan uusilla. Työpaikkojen luonne ja määrä muuttuvat, kun uusien vaatteiden kysyntä vähenee vaatteiden pidemmän käyttöä, uudelleenkäytön ja kierrätyksen ansiosta.

Vaate- ja tekstiiliyritysten ilmastotoimet ovat vasta alkuvaiheessa. Alan päästövähennykset ja ilmastotavoitteet ovat keskittyneet brändiyritysten omiin päästöihin (ns. scope 1 ja 2 -päästöt), jotka tyypillisesti kattavat lähinnä toimistoissa ja myyntipisteissä käytetyn sähkön.⁸

Valtaosa päästöistä on kuitenkin peräisin vaatteiden ja tekstiilien tuotannosta, josta vastaavat yleensä erilliset alihankkijayritykset. Yritysten vastuu ihmisoikeuksien kunnioittamisesta – ja siten myös ilmastovaikutuksista – koskee koko arvoketjua. Tämä tarkoittaa, että myös tuotannon, logistiikan, käyttövaiheen ja käytön jälkeiset päästöt (ns. scope 3 -päästöt) on otettava huomioon. Ilmastotavoitteet, jotka kattavat scope 3 -päästöt, ovat yleistymässä, mutta ne eivät useinkaan ole yhtä kunnianhimoisia kuin scope 1 ja 2 -päästöille asetetut tavoitteet⁹.

5 Finnwatch, 2022, Mitä pikamuodin jälkeen?, saatavilla osoitteessa: https://finnwatch.org/images/reports_pdf/Mita_pikamuodin_jalkeen__raportti_3.pdf; ks. myös: Finnwatch, 2021, Yritysten vastuu ilmastosta ja oikeudenmukaisesta siirtymästä, saatavilla osoitteessa: <https://finnwatch.org/fi/julkaisut/oikeudenmukainen-siirtyma>

6 Finnwatch, 2021, Kaikki haluavat nettonollaan, mutta mitä se oikeastaan tarkoittaa?, <https://finnwatch.org/fi/tutkimukset/887-kaikki-haluavat-nettonollaan,-mutta-mitae-se-oikeastaan-tarkoittaa> (viitattu 9.1.2023)

7 Ks. tämän raportin luku 2.

8 Finnwatch, 2022, Vaatebrändien tieteeseen perustuvissa ilmastotavoitteissa parannettavaa, <https://finnwatch.org/fi/tutkimukset/1000-vaatebraendien-tieteeseen-perustuvissa-ilmastotavoitteissa-parannettavaa> (viitattu 25.1.2023)

9 Finnwatch, 2022, Mitä pikamuodin jälkeen?, s. 18, saatavilla osoitteessa: https://finnwatch.org/images/reports_pdf/Mita_pikamuodin_jalkeen__raportti_3.pdf

Osana ihmisoikeusvastuuta vaate- ja tekstiiliteollisuudella on velvollisuus vähentää ilmastovaikutuksiaan Pariisin sopimuksessa asetetun tavoitteen mukaisesti: ilmaston lämpeneminen on rajoitettava 1,5 asteeseen, ja vähennysten suunnittelussa ja toteutuksessa on noudatettava ihmisoikeuksia koskevaa huolellisuusvelvoitetta.

Tyypillisesti tämä tarkoittaa muun muassa varhaista ja avointa vuoropuhelua suunnitelmista arvoketjun muiden yritysten, niiden työntekijöiden, ammattiliittojen, viranomaisten ja muiden sidosryhmien kanssa. Yritysten tulee lisäksi ottaa huomioon oman toimintansa (ja yhteistyökumppaneidensa) vaikutus niihin yhteiskuntiin, joissa tuotanto tapahtuu. Tällainen ennakoiva lähestymistapa oikeudenmukaisen siirtymän toteutukseen edellyttää myös, että yritykset ryhtyvät toimiin varmistaakseen oman osuutensa yhteiskunnan tukemisesta maksamalla veroja tärkeimmissä tuotantomaisissa, parantamalla työoloja ja työehtoja, käyttämällä poliittista vaikutusvaltaa työntekijöiden sosiaaliturvan parantamiseksi sekä osallistumalla esimerkiksi hankkeisiin, joilla pyritään työvoiman liikkuvuuden lisäämiseen ja uudelleen kouluttamiseen.

Tässä raportissa käsitellään edellä mainittuihin toimiin liittyviä haasteita Bangladeshissa, joka on merkittävä vaatteiden viejä ja jossa ala on tärkeä työllistäjä. Raportin luvuissa 2 ja 3 käydään läpi maailmanlaajuisten vaate- ja tekstiilimarkkinoiden tulevaisuuden näkymiä sekä Bangladeshin valmisvaatealan kansallisia olosuhteita ja tulevaisuutta. Luvussa 4 näkökulmaa syvennetään kolmen bangladeshilaisen tehtaan työntekijöiden haastatteluilla, joiden tarkoituksena on kartoittaa aiheita ja haasteita, joita oikeudenmukaista siirtymää suunniteltaessa voidaan joutua ottamaan huomioon.

Luvussa 5 esitellään suomalaisten vaate- ja tekstiilialan yritysten näkökulmia oikeudenmukaisesta siirtymästä. Luvussa 6 esitetään tiivistelmä raportista ja luvussa 7 suosituksia vaate- ja tekstiiliteollisuuden oikeudenmukaisen siirtymän varmistamiseksi.

2. Muutoksen tuulia vaate- ja tekstiiliteollisuudessa

Globaalissa vaate- ja tekstiiliteollisuudessa on käynnissä useita eri muutostrendejä, joilla voi olla työvoimavaikutuksia Bangladeshin kaltaisissa maissa. Ensinnäkin hintakilpailun jatkuminen voi muuttaa toimitusketjuja ja siirtää tuotantoa maihin, joissa kustannukset ovat vielä matalammat, esimerkiksi Etiopian kaltaisiin Afrikan maihin¹⁰.

10 SGT, 2022, Textile Industry In Ethiopia: Apparel's Newest Sourcing Hub?, <https://www.sgtgroup.net/textile-industry-in-ethiopia-apparels-newest-sourcing-hub/> (viitattu 8.11.2022)

Toiseksi teknologinen kehitys kuten automatisointi voi johtaa työvoiman kysynnän vähenemiseen nykyisissä tuotantomaissa¹¹. Kolmas trendi on kestävämmän tuotannon kysynnän kasvu, mikä tarkoittaa, että ostajat etsivät matalampien kustannusten lisäksi valmistajia, jotka pystyvät vähentämään toimitusketjun päästöjä ja ottamaan käyttöön kiertotalousratkaisuja. Näin ollen maat, joissa on paljon puhdasta sähköntuotantoa ja tarjontaa käytetyistä vaatteista, voivat saada kilpailuetua¹².

Vaikka nämä trendit ovat vielä pitkälti alkuvaiheessa, Kansainvälisen työjärjestön ILO:n tuoreen arvion mukaan Aasian osuus maailmanlaajuisesta tekstiili- ja vaateviennistä oli korkeimmillaan 58 prosenttia vuonna 2015. Sitten luku on laskenut 55 prosenttiin. ILO arvioi, että tämä kolmen prosentin osuus siirtyi pääasiassa Eurooppaan, ja kaikkien muiden alueiden osuus viennistä pysyi jokseenkin ennallaan tai pieneni. ILO:n mukaan tämä ei ole seurausta kustannuksiltaan edullisempiin maihin siirtymisestä, vaan merkki niin sanotusta *nearshoring*-kehityksestä viime vuosina, eli tuotannon siirtämisestä lähemmäksi loppukäyttäjää.¹³

Myös Bangladeshin vaatetusalan tärkeimmillä vientimarkkinoilla on tapahtumassa merkittävä muutos. Euroopan komissio julkaisi maaliskuussa 2022 tiedonannon EU:n strategiasta, joka koskee kiertotalouteen perustuvia ja muuten kestäviä tekstiilejä. Asiakirjassa hahmotellaan alan tulevaisuutta:

”Vuoteen 2030 mennessä EU:n markkinoille saatettavat tekstiilituotteet ovat pitkäikäisiä ja kierrätettäviä, ne on valmistettu suurelta osin kierrätyskuiduista, ne eivät sisällä vaarallisia aineita ja ne on valmistettu sosiaalisia oikeuksia ja ympäristöä kunnioittaen. Kuluttajat hyötyvät pidempään laadukkaista ja kohtuuhintaisista tekstiileistä, pikamuoti on poissa muodista ja taloudellisesti kannattavia uudelleenkäyttö- ja korjauspalveluja on laajalti saatavilla. Kilpailukykyisen, sopeutumiskykyisen ja innovatiivisen tekstiilialan tuottajat kantavat vastuun tuotteistaan koko arvoketjussa, myös silloin, kun niistä tulee jätettä. Tekstiilien kiertotalousekosysteemi kukoistaa, ja sitä vauhdittaa riittävä ja innovatiivinen kuitukierrätyskapasiteetti, kun taas tekstiilien polttaminen ja kaatopaikalle vieminen on minimoitu.”¹⁴

11 Centre for Policy Dialogue, 2019, New Dynamics in Bangladesh's Apparels Enterprises, s. 17, saatavilla osoitteessa: <http://rmg-study.cpd.org.bd/wp-content/uploads/2019/08/Report-on-New-Dynamics-in-Bangladeshs-Apparels-Enterprises.pdf>

12 Quantis, 2018, Measuring Fashion: Environmental Impact of the Global Apparel and Footwear Industries Study, s. 43, saatavilla osoitteessa: https://quantis-intl.com/wp-content/uploads/2018/03/measuringfashion_globalimpactstudy_full-report_quantis_cwf_2018a.pdf

13 ILO, 2022, Employment, wages and productivity trends in the Asian garment sector: Data and policy insights for the future of work, s. 3, saatavilla osoitteessa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_848624.pdf

14 Euroopan komissio, 2022, Tiedonanto: Kestäviä ja kiertotalouteen perustuvia tekstiilejä koskeva EU:n strategia, s. 2-3, saatavilla osoitteessa: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12822-EUn-strategia-kesta-via-tekstiileja-varten_fi

Aloite sisältää kuusi toimenpidettä:

1. Pakolliset ekologiset suunnitteluvaatimukset, jotka koskevat ”kestävyyttä, uudelleenkäytettävyyttä, korjattavuutta, kuitujen kierrätettävyyttä ja pakollista kierrätyskuitupitoisuutta”.
2. Avoimuusvelvoite ja mahdollinen kielto hävittää myymättömiä tai palautettuja tekstiilejä.
3. Mikromuovisaasteen ehkäiseminen sitovien suunnitteluvaatimusten avulla.
4. Vaatimus digitaalisesta tuotepassista, joka sisältää pakolliset tiedot kierrätyksestä ja muista keskeisistä ympäristönäkökohdista.
5. Vähimmäisvaatimukset kaikentyypisille ympäristöväittämille.
6. Laajennettu tuottajavastuu tekstiilijätteen uudelleenkäytöstä ja kierrätyksestä.

Käytännössä strategia pannaan täytäntöön erilaisilla lainsäädäntötoimenpiteillä, kuten kestävän kehityksen mukaisten tuotteiden ekologista suunnittelua koskevalla asetuksella, sopimattomia kaupallisia menettelyjä koskevalla direktiivillä ja jätepuitedirektiivillä.

Tekstiilistrategiaa on kritisoitu siitä, että se keskittyy ympäristövaikutuksiin ja jättää työntekijöiden oikeuksiin liittyvät kysymykset liian vähälle huomiolle¹⁵. On kuitenkin muistettava, että EU:lla on erillistä sääntelyä laajoihin arvoketjuihin liittyvien ihmisoikeuskysymysten käsittelemiseksi. Näistä merkittävin on valmisteilla oleva CSDD-direktiivi yritysten kestävästä toiminnasta koskevasta huolellisuusvelvoitteesta¹⁶.

CSDD-direktiivi tulee sisältämään vähintään tietyille suuryrityksille asetettavia velvoitteita tunnistaa, ehkäistä ja lopettaa ihmisoikeuksiin ja ympäristöön kohdistuvat haitalliset vaikutukset omassa toiminnassaan, tytäryhtiössään ja arvoketjuissaan. Komission lainsäädäntöehdotuksen mukaan suurimpien yritysten olisi myös otettava käyttöön siirtymäsuunnitelma, jolla ne varmistavat, että niiden strategia ja liiketoimintamalli ovat yhteensopivia 1,5 asteen ilmastotavoitteen kanssa. Jos ilmastonmuutos on niille ”pääasiallinen riski”, niiden on myös sisällytettävä suunnitelmaansa päästövähennystavoitteet.

Tätä kirjoitettaessa komission ehdotus on Euroopan parlamentin ja neuvoston käsiteltävänä¹⁷. Ennen direktiivin hyväksymistä lainsäätäjät ehdottavat muutoksia alkuperäiseen ehdotukseen ja neuvottelevat niistä. Vaate- ja tekstiiliala on komission ehdotuksessa

¹⁵ EEB, 2022, Textile strategy contains green ambition but forgets workers from the equation, <https://eeb.org/textile-strategy-contains-green-ambition-but-forgets-workers-from-the-equation/> (viitattu 17.11.2022)

¹⁶ Lisätietoa osoitteessa: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/doing-business-eu/corporate-sustainability-due-diligence_en

¹⁷ Neuvosto vahvisti kantansa komission ehdotukseen joulukuussa 2022, ks. <https://www.consilium.europa.eu/fi/press/press-releases/2022/02/24/council-adopts-position-on-the-corporate-sustainability-reporting-directive-csrd/>

määritelty korkean riskin alaksi, mikä tarkoittaa, että direktiivin soveltamisalaan kuuluu enemmän vaate- ja tekstiilialan yrityksiä kuin siinä tapauksessa, että sitä ei pidettäisi korkean riskin alana.

Vuoden 2022 lopulla hyväksytty CSR-direktiivi¹⁸ yritysten kestävyysraportoinnista velvoittaa eurooppalaiset yritykset raportoimaan siirtymäsuunnitelmistaan, luokkien scope 1, 2 ja 3 -hiilipäästöistään sekä tarvittaessa hiileen, öljyyn ja kaasuun liittyvistä toiminnoistaan. Lisäksi komissio tulee jatkossa luomaan eurooppalaiset kestävyysraportointistandardit, joiden laatimisessa Euroopan tilinpäätösraportoinnin neuvoo-antava ryhmä EFRAG antaa teknistä tukea¹⁹.

Näiden standardien mukaisen kestävyysraportoinnin odotetaan varmistavan, että yritykset julkistavat riittävästi vertailukelpoista tietoa sidosryhmille, kuten sijoittajille. Standardeja on kahdenlaisia: yleissitovia ja alakohtaisia. Tekstiiliteollisuudelle julkaistaan oma alakohtainen standardinsa. CSR-direktiivi sisältää ”vain” raportointivelvoitteita, eli siinä ei velvoiteta yrityksiä ottamaan käyttöön siirtymäsuunnitelmia.

Bangladeshin näkökulmasta vaateteollisuuden tärkeimpien vientimarkkinoiden siirtymä pikamuodista kohti kestävämpiä, kiertotalouden mukaisia ja mahdollisesti paikallisempia toimitusketjuja nostaa esiin huolen miljoonien tällä hetkellä alalla työskentelevien ihmisten tulevaisuudesta.

Useat raporttia varten haastatellut työntekijät kertoivat, että heidän palkkansa kuluu arkiseen elämiseen eikä siitä riitä pahan päivän varalle säästettäväksi.

18 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2022/2464, annettu 14 päivänä joulukuuta 2022, asetuksen (EU) N:o 537/2014, direktiivin 2004/109/EY, direktiivin 2006/43/EY ja direktiivin 2013/34/EU muuttamisesta yritysten kestävyysraportoinnin osalta, saatavilla osoitteessa: <http://data.europa.eu/eli/dir/2022/2464/oj>

19 EFRAG:n ensimmäiset eurooppalaiset kestävyysraportointistandardit ovat saatavilla osoitteessa <https://www.efrag.org/Meetings/2211141505388508/EFrag-SRB-Meeting-15-November-?AspxAutoDetectCookieSupport=1> (viitattu 29.11.2022)

3. Bangladesh ilmastonmuutoksen ja tekstiilialan siirtymän eturintamassa

Bangladesh on maailman toiseksi suurin vaatteiden viejämaa²⁰, ja tekstiiliteollisuuden vienti on ratkaisevan tärkeää maan taloudelle. Vaikka Bangladeshin talous kasvaa nopeasti, se on edelleen köyhä maa, joka kärsii pahenevan ilmastonmuutoksen seurauksista²¹. Sopeutuminen ilmastonmuutokseen onkin kiireellinen tehtävä 166 miljoonan asukkaan valtiolle²².

Samalla Bangladesh on todennäköisesti yksi niistä maista, joilla on edessään haastava siirtymävaihe, kun vaate- ja tekstiiliteollisuus siirtyy lineaarisesta taloudesta ja pikamuodista kestävämpiin liiketoimintamalleihin.

Tässä luvussa tutustutaan Bangladeshin talouteen, ilmastonmuutoksen vaikutuksiin sekä vaate- ja tekstiiliteollisuuden työvoimaan, tilanteeseen ja kehityssuuntauksiin ottaen huomioon tulevan siirtymän haasteet. Luku toimii taustana luvussa 4 esitettävän haastattelututkimuksen tuloksille.

3.1 Bangladeshin talous on riippuvainen vaateteollisuudesta

Bangladesh sijaitsee Etelä-Aasiassa, ja maan väkiluku on maailman kahdeksanneksi suurin²³. Väkilukuun suhteutetulla bruttokansantuotteella mitattuna Bangladesh on yksi Aasian köyhimmistä maista²⁴. Aasian kehityspankki arvioi, että Bangladeshin talous kasvaa noin seitsemän prosenttia vuosina 2022–2023. Se on samaa luokkaa kuin edeltävinä vuosina vuotta 2020 lukuun ottamatta, jolloin koronapandemia hidasti kasvun kolmeen prosenttiin.²⁵

20 WTO, WTO Data Service, saatavilla osoitteessa: <https://stats.wto.org/>

21 Goosen et al., 2018, Nationwide Climate Vulnerability Assessment in Bangladesh, saatavilla osoitteessa: https://moef.portal.gov.bd/sites/default/files/files/moef.portal.gov.bd/notices/d31d60fd_df55_4d75_bc22_1b0142fd9d3f/Draft%20NCVA.pdf

22 World Bank, Population, total – Bangladesh, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=BD> (viitattu 13.9.2022)

23 World Bank, Population, total, https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?most_recent_value_desc=true (viitattu 16.9.2022)

24 World Bank, GDP per capita, https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?most_recent_value_desc=false (viitattu 16.9.2022)

25 Asian Development Bank, GDP Growth Rate, Asian Development Outlook 2022, <https://data.adb.org/dataset/gdp-growth-asia-and-pacific-asian-development-outlook> (viitattu 14.9.2022)

Vaate- ja tekstiiliteollisuus, erityisesti valmisvaateala, on erittäin tärkeä osa Bangladeshin taloutta. Maan strategiana on tarjota halpaa tuotantoa ja suuri reservi työntekijöitä, jotka ovat valmiita ottamaan vastaan matalaa ammattitaitoa vaativaa ja matalapalkkaista työtä. Tällä hetkellä Bangladesh kilpailee Vietnamin kanssa globaalien vaateviennin kakkossijasta. Kiina on selvä vientiykkönen, ja jos otetaan huomioon vaatteiden lisäksi muutkin tekstiilit, myös Saksa ja Italia ovat Bangladeshin edellä.²⁶

Voimakas riippuvuus valmisvaatesektorista tekee Bangladeshista erityisen haavoittuvan globaalien vaatemarkkinoiden muutoksille. Bangladesh on pyrkinyt vientinsä monipuolittamiseen, mitä myös Maailmanpankki on tukenut²⁷.

Vaate- ja tekstiiliteollisuus tuottaa kuitenkin edelleen yli puolet Bangladeshin tuotanto-
teollisuuden lisäarvosta²⁸, ja sen osuus Bangladeshin kaikesta viennistä on 86 prosenttia (kokonaisviennistä 82 prosenttia tulee yksin valmisvaatteista)²⁹.

Suurin osa Bangladeshin viennistä suuntautuu Eurooppaan (62 prosenttia viennin arvosta), mutta on arvioitu, että Eurooppaan suuntautuva vienti voi joutua tulevaisuudessa kohtaamaan kovempaa kilpailua, sillä Vietnam – joka on myös merkittävä alan viejä – allekirjoitti vapaakauppasopimuksen EU:n kanssa vuonna 2019³⁰. Kauppasopimus astui voimaan elokuussa 2020³¹.

Bangladeshin odotetaan myös nousevan pois vähiten kehittyneiden maiden LDC-ryhmästä vuoteen 2026 mennessä³². LDC-maana Bangladesh voi viedä EU:hun tullitta ja ilman kiintiöitä kaikkia tuotteita paitsi aseita ja ampumatarvikkeita. Jos maa nousee pois LDC-listalta, sen on täytettävä tietyt työvoiman ja ympäristön suojeluun liittyvät kriteerit, jotta se voi jatkossakin hyötyä EU:n etuuskohtelusta.³³

26 WTO Stats, <https://stats.wto.org/> (viitattu 19.10.2022)

27 World Bank, The World Bank In Bangladesh, <https://www.worldbank.org/en/country/bangladesh/overview#1> (viitattu 16.9.2022)

28 World Bank, Textiles and clothing (% of value added in manufacturing), https://data.worldbank.org/indicator/NV.MNF.TXTL.ZS.UN?most_recent_value_desc=true (viitattu 7.10.2022)

29 Export Promotion Bureau, 2022, Monthly Summary Sheet 2021-2022 For The Month of July-June 2021-22, saatavilla osoitteessa: http://epb.gov.bd/site/view/epb_export_data/

30 McKinsey, 2021, What's next for Bangladesh's garment industry, after a decade of growth?, <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/whats-next-for-bangladeshs-garment-industry-after-a-decade-of-growth> (viitattu 19.10.2022)

31 International Trade Administration, 2021, Vietnam – Country Commercial Guide: Trade Agreements, <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/vietnam-trade-agreements> (viitattu 10.11.2022)

32 UN, Bangladesh graduation status, <https://www.un.org/ldcportal/content/bangladesh-graduation-status> (viitattu 29.11.2022)

33 Lisätietoja EU:n yleisestä tullietuusjärjestelmästä on saatavilla osoitteessa https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/generalised-scheme-preferences_en

Maailmanpankki arvioi Bangladeshin työvoiman määräksi 69,8 miljoonaa henkeä vuonna 2021³⁴. Naisten osallistuminen työvoimaan on huomattavasti vähäisempää (noin 37 prosenttia vuonna 2016) kuin miesten (lähes 90 prosenttia). Maailmanpankin mukaan tämä liittyy todennäköisesti sosiaalisiin ja kulttuurisiin seikkoihin, esimerkiksi varhaisiin avioliittoihiin, sukupuolittuneisiin kotitalousvelvollisuuksiin ja liikkuvuuden rajoituksiin.³⁵ Bangladeshin vaate- ja tekstiiliteollisuudella on ollut merkittävä rooli naisten työmarkkinoille osallistumisen parantamisessa³⁶.

Vuonna 2019 noin 40,4 prosenttia Bangladeshin työväestöstä työskenteli palvelualoilla, 38,3 prosenttia maataloudessa ja loput 21,3 prosenttia teollisuudessa³⁷. Teollisuustyöntekijöistä noin puolet työskenteli vaate- ja tekstiilialalla³⁸. Merkittävä osa Bangladeshin työvoimasta työskentelee epävirallisen talouden piirissä: arviot vaihtelevat 35 prosentista 88 prosenttiin³⁹. Erityisesti valmisvaateteollisuuden vientiin suuntautuneet tehtaat ovat lisänneet työllistymismahdollisuuksia virallisen talouden piirissä.

Bangladeshin työttömyysaste oli 4,3–4,4 prosenttia vuosina 2013–2019. Koronapandemian aikana luku on ollut korkeampi: 5,4 prosenttia vuonna 2020 ja 5,2 prosenttia vuonna 2021. Työvoiman koko on suuri, joten jo yhden prosenttiyksikön lisäys työttömyysasteeseen on kasvattanut työttömien määrää noin 700 000:lla pandemian alun jälkeen.

Työttömyys, mitattuna työtä vailla olevan, työtä hakevan työvoiman osuutena koko työvoimasta, on lähes kaksi kertaa yleisempää naisilla (7,9 prosentin työttömyysaste vuonna 2021) kuin miehillä (4,1 prosentin työttömyysaste vuonna 2021)⁴⁰. Bangladeshin työikäinen väestö kasvaa nopeasti, joten työttömyysaste voi nousta, vaikka kasvava talous samaan aikaan luo uusia työpaikkoja⁴¹.

34 World Bank, Labor force, total – Bangladesh, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?locations=BD> (viitattu 14.9.2022); World Bank, Unemployment, total – Bangladesh, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=BD> (viitattu 14.9.2022)

35 World Bank, 2021, Bangladesh Social Protection Public Expenditure Review, s. 34, saatavilla osoitteessa: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/829251631088806963/pdf/Bangladesh-Social-Protection-Public-Expenditure-Review.pdf>

36 Finnwatch, Menetetty vallankumous, 2012, ks. esim. s. 15, saatavilla osoitteessa: <https://finnwatch.org/images/pdf/bangladeshweb.pdf>

37 Statista, Bangladesh: Distribution of employment by economic sector from 2009 to 2019, <https://www.statista.com/statistics/438360/employment-by-economic-sector-in-bangladesh/> (viitattu 14.9.2022)

38 World Bank, 2017, Bangladesh Jobs Diagnostic, s. 70, saatavilla osoitteessa: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/28498>

39 Yeasin, H., 2022, Informal Sector and Economic Growth in Bangladesh, saatavilla osoitteessa: https://www.researchgate.net/publication/357983166_Informal_Sector_and_Economic_Growth_in_Bangladesh

40 World Bank, Labor force, total – Bangladesh, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?locations=BD> (viitattu 14.9.2022); World Bank, Unemployment, total – Bangladesh, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=BD> (viitattu 14.9.2022)

41 BILS, 2021, The World of Work amid Covid Pandemic in Bangladesh: Trade Unions' Strategic Action Priorities, s. 8, saatavilla osoitteessa: http://bilsbd.org/wp-content/uploads/2021/10/World-of-Work-amid-Covid_TU-Strategic-Actions_April-2021_Revised.pdf

Koronapandemiaa edeltävinä vuosikymmeninä Bangladesh onnistui alentamaan maan virallista köyhyysastetta. Niin kansallisilla kuin kansainvälisillä mittareilla köyhyysaste suunnilleen puolittui 2000-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana⁴². Suuri osa väestöstä on kuitenkin pysynyt vain juuri ja juuri köyhyysrajan yläpuolella. Pandemia painoi monet näistä ihmisistä köyhyysrajan alapuolelle, erityisesti sen alkuvaiheessa keväällä 2020. Tutkimuksissa on arvioitu, että keskimääräiset kotitaloudet menettivät merkittävän osan tuloistaan, ja monet joutuivat turvautumaan säästöihinsä tai ottamaan lainaa. Arvioiden mukaan köyhyysrajan alapuolella elävien kotitalouksien määrä kaksinkertaistui vuonna 2020.⁴³

Pandemia aiheutti lyhytaikaisen notkahduksen Bangladeshin vaate- ja tekstiilivientiin.⁴⁴ Elpyminen on ollut nopeaa, ja kaudella 2021–2022 vienti saavutti ennätyskellisen 44,5 miljardin Yhdysvaltain dollarin tason, mikä merkitsi 19,7 prosentin kasvua edellisvuodesta. Sittemmin kasvu on hieman hidastunut energiakriisin ja maailmantalouden laskusuhdanteen myötä⁴⁵.

Bangladeshin vaate- ja tekstiiliteollisuus työllistää 4,5 miljoonaa ihmistä⁴⁶, joista suurin osa (3,6 miljoonaa⁴⁷) työskentelee valmisvaatesektorilla. Lisäksi valmisvaatetuotantoon liittyy välillisesti noin 9,6 miljoonaa muuta työpaikkaa⁴⁸. Vaate- ja tekstiiliteollisuuden osuus maan kaikista teollisuustyöpaikoista on 54 prosenttia⁴⁹. Vuonna 2015 maassa oli

42 World Bank, 2020, Poverty & Equity Brief: Bangladesh, saatavilla osoitteessa: https://databankfiles.worldbank.org/data/download/poverty/33EF03BB-9722-4AE2-ABC7-AA2972D68AFE/Global_POVEQ_BGD.pdf

43 SANEM, 2021, COVID-19 Fallout on Poverty and Livelihoods in Bangladesh, saatavilla osoitteessa: <https://sanemnet.org/wp-content/uploads/2021/12/SANEM-HH-Survey-Report-2021.pdf>

44 Boudreau & Naeem, 2021, The Economic Effects of COVID-19 on Ready-made Garment Factories in Bangladesh, <https://pedl.cepr.org/publications/economic-effects-covid-19-ready-made-garment-factories-bangladesh> (viitattu 19.10.2022); The Financial Express, 2020, RMG export earnings in July 1-18 total \$1.57b, <https://thefinancialexpress.com.bd/economy/rmg-export-earnings-in-july-1-18-total-157b-1595218398> (viitattu 19.10.2022)

45 Fiber2Fashion, 2022, Bangladesh's garment exports growth slows to 16.61% in July 2022, <https://www.fibre2fashion.com/news/apparel-news/bangladesh-s-garment-exports-growth-slows-to-16-61-in-july-2022-282345-newsdetails.htm> (viitattu 11.10.2022); Al Jazeera, 2022, Bangladesh's garment sector faces energy, demand crises, <https://www.aljazeera.com/economy/2022/8/2/bangladeshs-garment-sector-faces-energy-demand-crisis> (viitattu 8.11.2022); New Age Bangladesh, 2022, RMG exporters in Bangladesh fret over worsening power crisis, <https://www.newagebd.net/article/183423/rmg-exporters-in-bangladesh-fret-over-worsening-power-crisis> (viitattu 8.11.2022)

46 World Bank, 2017, Bangladesh Jobs Diagnostic, s. 69–71, saatavilla osoitteessa: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/28498>

47 Centre for Policy Dialogue, 2019, New Dynamics in Bangladesh's Apparels Enterprises, s. 72, saatavilla osoitteessa: <http://rmg-study.cpd.org.bd/wp-content/uploads/2019/08/Report-on-New-Dynamics-in-Bangladeshs-Apparels-Enterprises.pdf>

48 IHRB & Chowdhury Center for Bangladesh studies at UC Berkeley, 2021, The Weakest Link in The Global Supply Chain: How the Pandemic is Affecting Bangladesh's Garment Workers, s. 26, saatavilla osoitteessa: <https://www.ihrb.org/focus-areas/covid-19/bangladesh-garment-workers>

49 World Bank, 2017, Bangladesh Jobs Diagnostic, s. 69–71, saatavilla osoitteessa: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/28498>

arvioiden mukaan noin 7 000 vaatetehdasta⁵⁰, mutta sen jälkeen on tapahtunut alan keskittymistä, ja määrä on vähentynyt noin 4 000:een⁵¹, vaikka kokonaistuotanto on kasvanut. Suurin osa tuotannosta tapahtuu kotimaisessa omistuksessa olevissa pienissä ja keskisuurissa yrityksissä, jotka tarjoavat valmistuspalveluja eri vaatemerkeille. Koska kilpailu on kovaa, toimitusajat ovat tiukkoja ja katteet pieniä⁵².

Kansainvälinen kustannuskilpailu on kovaa, ja sektori on tärkeä Bangladeshin taloudelle, joten sitä tuetaan alennetuilla verokannoilla. Siinä missä muiden alojen pörssilistattujen yritysten on maksettava 22,5 prosenttia yhteisöveroa ja listaamattomien yritysten 30 prosenttia, niin sanottuja vihreitä eli ympäristöystävällisiksi sertifioituja tehtaita omistavat valmisvaatealan yritykset maksavat yhteisöveroa vain 10 prosenttia ja sertifioimattomat 12 prosenttia.⁵³ Muiden tekstiilituotteiden tuotantoon sovelletaan alennettua 15 prosentin yhteisöverokantaa⁵⁴.

Valtio myöntää merkittäviä verohelpotuksia myös muille aloille. Esimerkiksi kesällä 2021 tuli voimaan uusia verohelpotuksia elintarvikkeille⁵⁵ ja autoteollisuudelle⁵⁶. Lisäksi Bangladesh houkuttelee ulkomaisia investointeja kahdeksalla erityisellä vientiteollisuuden talousvyöhykkeellä, joilla yrityksille tarjotaan erilaisten verohelpotusten lisäksi kevennettyjä lupaprosesseja ja vapautuksia tullimaksuista⁵⁷. Näillä erityistalouseläimillä työntekijöiden oikeuksien, esimerkiksi työehtosopimusneuvottelujen, toteutuminen on raportoitu vielä huonommaksi kuin muualla maassa⁵⁸.

50 IHRB & Chowdhury Center for Bangladesh studies at UC Berkeley, 2021, The Weakest Link in The Global Supply Chain: How the Pandemic is Affecting Bangladesh's Garment Workers, s. 18, saatavilla osoitteessa: <https://www.ihrb.org/focus-areas/covid-19/bangladesh-garment-workers>

51 Alan etujärjestö BGMEA ilmoittaa verkkosivuillaan 4 500 jäsentehdasta (BGMEA, About us, <https://bgmea.com.bd/page/aboutus>, viitattu 19.10.2022), mutta vuonna 2019 toiminnassa olevien tehtaiden määräksi arvioitiin vain 3 856 (Centre for Policy Dialogue, 2019, New Dynamics in Bangladesh's Apparels Enterprises, s. 72, saatavilla osoitteessa: <http://rmg-study.cpd.org.bd/wp-content/uploads/2019/08/Report-on-New-Dynamics-in-Bangladeshs-Apparels-Enterprises.pdf>).

52 ILO, 2022, Employment, wages and productivity trends in the Asian garment sector: Data and policy insights for the future of work, s. vii ja 8, saatavilla osoitteessa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_848624.pdf

53 Daily Star, 2022, Garment or non-garment -- same tax rates for all export industries, <https://www.thedailystar.net/special-events/budget-2022-23/news/garment-or-non-garment-same-tax-rates-all-export-industries-3043271> (viitattu 9.11.2022)

54 Textile Today, 2022, 15% corporate tax for textile sector till 2025, <https://www.textiletoday.com.bd/15-corporate-tax-textile-sector-till-2025/> (viitattu 9.11.2022)

55 The Financial Express, 2021, Agro-based industries get 10-year tax exemption, <https://www.thefinancialexpress.com.bd/economy/agro-based-industries-get-10-year-tax-exemption-1622741148> (viitattu 19.11.2022)

56 Daily Star, 2021, Tax holiday to boost local manufacturing of automobiles, <https://www.thedailystar.net/business/news/tax-holiday-boost-local-manufacturing-automobiles-2106901> (viitattu 19.11.2022)

57 BEPZA, At a glance, <https://www.bepza.gov.bd/content/at-a-glance> (viitattu 19.11.2022)

58 ITUC, 2022, We Need a Better Bangladesh, s. 11, saatavilla osoitteessa: <https://www.ituc-csi.org/we-need-a-better-bangladesh-report>

Tällaiset yritystuet yhdistettynä laajaan harmaaseen talouteen ja lukuisiin verotuksen poraanreikiin heikentävät valtion mahdollisuuksia kerätä verotuloja, jotka voitaisiin investoida ilmastokriisin vaikutusten kanssa painiskelevan maan kestävyysparantamiseen.

Bangladeshilla on puutteita verovälttelyä torjuvassa lainsäädännössä. Lainsäädännöstä puuttuvat esimerkiksi korkovähennyksiä koskevat rajoitussäännöt ja ulkomaisia väliyh-teisöjä (CFC) koskevat säännöt⁵⁹. Korruptio on yleistä kaikkialla yhteiskunnassa. Vuonna 2021 Bangladesh sijoittui 147. sijalle Transparency International -järjestön Corruption Perceptions Index -vertailussa⁶⁰. Korruption uskotaan haittaavan oikeudenmukaisen siirtymän toteutumista ja esimerkiksi ilmastorahoituksen vastuullista käyttöä⁶¹.

3.2 Riippuvuus fossiilisista polttoaineista ja ilmastonmuutoksen aiheuttamat haitalliset vaikutukset

Kasvava talous tarvitsee energiaa, ja tähän mennessä Bangladeshin talouskasvu on perustunut fossiilisten polttoaineiden käytön lisäämiseen. Maan talous on erityisen riippuvainen maakaasusta, jonka osuus Bangladeshin energiahuollosta on yli 50 prosenttia. Vaate- ja tekstiiliteollisuuden energian käytöstä maakaasun osuus on vähintään kolme neljäsosaa⁶².

Uusiutuvan energian käyttö kasvaa Bangladeshissa hitaasti. Jätteenpolto ja biopolttoaineet ovat jo pitkään olleet tärkeitä energialähteitä – ne kattavat noin viidennesen energian kokonaiskysynnästä – mutta nykyaikaiset uusiutuvat energialähteet, kuten aurinko- ja tuulivoima, ovat vielä melko merkityksettömiä. Koska biopolttolaitteita ja jätteitä poltetaan enimmäkseen lämpöenergiaksi (esimerkiksi kotitalouksissa ruoanlaittoon), uusiutuvien energialähteiden osuus sähköntuotannosta on alle yksi prosentti. Tästä suurin osa on vesivoimaa.⁶³

Aurinkoenergiaa on otettu käyttöön paikallisena ratkaisuna esimerkiksi katoilla, mutta maanhankintaan liittyvät ongelmat ja tukien puuttuminen ovat tiettävästi hidastaneet sähköverkkoon kytkettävien aurinkovoimajärjestelmien kehittämistä. Sähköverkkoa on

59 Deloitte, 2022, International Tax Bangladesh Highlights 2022, saatavilla osoitteessa: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-bangladeshhighlights-2022.pdf>

60 Transparency International, Corruption Perceptions Index 2021, <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> (viitattu 19.11.2022)

61 Transparency International, 2021, Corruption and Climate Vulnerability – A Devastating Relationship, <https://www.transparency.org/en/blog/corruption-and-climate-vulnerability-a-devastating-relationship> (viitattu 19.11.2022)

62 Green Climate Fund, 2020, Promoting private sector investment through large scale adoption of energy saving technologies and equipment for Textile and Readymade Garment (RMG) sectors of Bangladesh, s. 11 ja 14, saatavilla osoitteessa: <https://www.greenclimate.fund/document/promoting-private-sector-investment-through-large-scale-adoption-energy-saving-0>

63 IEA, Bangladesh, <https://www.iea.org/countries/bangladesh> (viitattu 29.9.2022)

myös modernisoitava ennen kuin aurinko- ja tuulivoiman kaltaisten vaihtelevien energiamuotojen tuotantoa voidaan lisätä⁶⁴. Ydinvoimatuotantoa ei tällä hetkellä ole, joskin kaksi reaktoria on rakenteilla⁶⁵. Vaikka energijärjestelmä on rakennettu fossiilisten polttoaineiden varaan, hiilidioksidipäästöt asukasta kohti ovat melko pienet, koska myös energiankäyttö asukasta kohti on vähäistä⁶⁶.

On arvioitu, että vaateteollisuudessa sähkön osuus käytetystä energiasta on vain 15 prosenttia ja tekstiiliteollisuudessa vain viisi prosenttia tai jopa vähemmän. Tämän vuoksi puhtaamman sähkön hitaasti lisääntyvä tarjonta vaikuttaa vain vähän maakaasusta voimakkaasti riippuvaisen teollisuuden päästöihin. Lyhyellä aikavälillä päästöjä voitaisiin vähentää parantamalla tehtaiden energiatehokkuutta⁶⁷.

Venäjän hyökkäys Ukrainaan on aiheuttanut maailmanlaajuisen energiakriisin, jonka seurauksena on käynyt selväksi, että riippuvuus fossiilisista polttoaineista voi johtaa tuotantokatkoksiin. Tiedotusvälineissä on raportoitu, että suunnitellut sähkökatkokset polttoaineen säästämiseksi ja polttoaineiden korkeat hinnat aiheuttavat jo nyt tuotantohäiriöitä Bangladeshissa⁶⁸. Akuutin energiakriisin lisäksi riippuvuus fossiilisista polttoaineista on haaste tulevana vuosikymmeninä, kun Bangladeshinkin on siirryttävä pois fossiilisista polttoaineista, jotta ilmaston lämpeneminen pysyy kansainvälisesti sovitussa rajoissa.

Bangladesh on myös pahenevan ilmastokriisin eturintamassa. Lämpötilojen nousu on terveysriski: se voi aiheuttaa esimerkiksi lämpöhalvauksia, mielenterveysongelmia ja sairastavuuden lisääntymistä⁶⁹. Lisäksi se aiheuttaa lämpöstressistä johtuvaa tuottavuuden heikkenemistä⁷⁰. Tuoreessa Earth's Future -tiedejulkaisussa julkaistussa tutkimuksessa todettiin, että kaupunkialueilla lämpöstressin terveysriskit eivät johdu pelkästään lämpötilasta, vaan ne liittyvät myös ihmisten ja urbaanien järjestelmien herkkyyteen ja sopeutumiskykyyn, eli siihen, miten yhteiskunnassa onnistutaan sopeutumaan kasvaviin lämpötiloihin⁷¹.

64 IISD, 2022, Could the Energy Crunch in Bangladesh Have Been Avoided?, <https://www.iisd.org/articles/explainer/could-energy-crunch-bangladesh-have-been-avoided> (viitattu 3.10.2022)

65 World Nuclear News, 2022, Containment dome in place at Rooppur 2, <https://www.world-nuclear-news.org/Articles/Containment-dome-in-place-at-Rooppur-2> (viitattu 29.9.2022)

66 IEA, Bangladesh, <https://www.iea.org/countries/bangladesh> (viitattu 29.9.2022)

67 Green Climate Fund, 2020, Promoting private sector investment through large scale adoption of energy saving technologies and equipment for Textile and Readymade Garment (RMG) sectors of Bangladesh, s. 11 ja 14, saatavilla osoitteessa: <https://www.greenclimate.fund/document/promoting-private-sector-investment-through-large-scale-adoption-energy-saving-0>

68 Al Jazeera, 2022, Bangladesh's garment sector faces energy, demand crises, <https://www.aljazeera.com/economy/2022/8/2/bangladeshs-garment-sector-faces-energy-demand-crisis> (viitattu 8.11.2022); New Age Bangladesh, 2022, RMG exporters in Bangladesh fret over worsening power crisis, <https://www.newagebd.net/article/183423/rmg-exporters-in-bangladesh-fret-over-worsening-power-crisis> (viitattu 8.11.2022)

69 World Bank, 2021, Climate Afflictions, saatavilla osoitteessa: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/36333>

70 Watts et. al, 2021, The 2020 report of The Lancet Countdown on health and climate change: responding to converging crises, saatavilla osoitteessa: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)32290-X/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)32290-X/fulltext)

71 Nazarian et. al, 2022, Integrated Assessment of Urban Overheating Impacts on Human Life, saatavilla osoitteessa: <https://agupubs.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1029/2022EF002682>

Toisen, Arsht-Rock-säätiön syyskuussa 2022 julkaiseman selvityksen mukaan lämpöstressi haittaa jo nyt tuottavuutta Bangladeshin pääkaupungissa Dhakassa, joka on poikkeuksellisen altis sen vaikutuksille, koska kaupungin talous on työvoimavaltainen ja koska kiinteistöissä on siellä vain harvoin käytössä koneellista viilennystä⁷².

Selvityksessä arvioitiin, että dhakalaisen vaatetusalan työntekijän tulot pienenevät kymmenen prosenttia kuumuudesta johtuvan tuottavuuden laskun vuoksi, ja tämän vaikutuksen odotetaan kaksinkertaistuvan kuumien päivien lisääntyessä. Selvityksessä ehdotetaan lukuisia ratkaisuja dhakalaisten työntekijöiden suojelemiseksi, infrastruktuurin rakenteellisista muutoksista (esimerkiksi heijastava kattomaali tai viherkatot) viestintään (esimerkiksi paremmat säätiedot ja valistuskampanjat) ja sosiaalisiin turvaverkkoihin, jotka suojaisivat työntekijöitä, kun liiallinen kuumuus heikentää toimeentuloa.

Kuumuuden lisäksi Bangladesh on jo nyt yksi maailman sateisimmista maista, ja Maailmanpankin hiljattaisessa raportissa todettiin, että monsuunikausi on pidentymässä ja kestää nyt jopa helmikuusta lokakuuhun perinteisen kesä-elokuun sijaan. Tulvista johtuvia riskejä ja vahinkoja pahentaa merenpinnan nousu, joka lisää syklonien aiheuttamia myrskytulvia.⁷³

Äärimmäiset sääilmiöt ovat jo nyt vaikea haaste monille bangladeshilaisille. Vuonna 2021 julkaistussa raportissa kartoitettiin kotitalouksien köyhyysriskejä koronapandemian aikana. Kysyttäessä suurimmista ongelmista, joita kotitaloudet olivat kohdanneet maaliskuun ja marraskuun 2020 välisenä aikana ihmiset mainitsivat tulvat, maanvyörymät ja eroosion (13 prosenttia vastaajista). Terveysongelmat saivat vähemmän mainintoja: vain yksi prosentti mainitsi koronatartunnan, kuusi prosenttia muita sairauksia tai kuoleman. Yleisimmät syyt suuriin ongelmiin olivat korkeat hinnat (50 prosenttia vastaajista) ja tulojen menetys (16 prosenttia vastaajista).⁷⁴

Ilmastonmuutoksen vaikutukset voivat aiheuttaa häiriöitä myös työmarkkinoilla. Esimerkiksi rannikon tulvat voivat lisätä maaperän suolaantumista, mikä vaikuttaa haitallisesti maatalouteen ja aiheuttaa toimeentulon menetyksiä ja muuttoliikettä muille alueille⁷⁵. Bangladeshin sisäisestä muuttoliikkeestä suurin osa tapahtuu Dhakan, Gazipurin ja

72 Adrienne Arsht and the Rockefeller Foundation, 2022, Hot Cities, Chilled Economies Dhaka: Bangladesh, <https://onebillionresilient.org/hot-cities-chilled-economies-dhaka/> (viitattu 10.11.2022)

73 World Bank, 2021, Bangladesh: Finding It Difficult to Keep Cool, s. ix–x, saatavilla osoitteessa: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/36534>

74 SANEM, 2021, COVID-19 Fallout on Poverty and Livelihoods in Bangladesh, s. 34, saatavilla osoitteessa: <https://sanem-net.org/wp-content/uploads/2021/12/SANEM-HH-Survey-Report-2021.pdf>

75 Solidarity Center, 2020, The Intersection of Climate Change, Migration and Changing Economy, s. 4, saatavilla osoitteessa: <https://www.solidaritycenter.org/wp-content/uploads/2020/07/Bangladesh.Report.The-Intersection-of-Climate-Change-Migration-and-Changing-Economy.-June-2020.pdf>

Narayanganjin kaltaisilla alueilla, joilla on paljon työpaikkoja valmisvaatetehtaissa⁷⁶. Alalla on kuitenkin edelleen raportoitu työvoimapulasta⁷⁷.

Vuonna 2018 julkaistussa kansallisessa ilmastohaavoittuvuusarvioinnissa korostettiin, miten tärkeää on kohentaa maan sopeutumiskykyä, jota "voidaan parantaa muun muassa koulutuksen ja teknologian sekä veden, sähkön ja terveydenhuollon saatavuuden avulla. Panostukset maan sopeutumiskyvyn parantamiseksi ovat ratkaisevia haavoittuvuuden vähentämiseksi ja samalla sukupuolten välisen epätasapainon ja köyhyyden vähentämiseksi"⁷⁸.

3.3 Vihreitä työpaikkoja vihreissä tehtaissa?

Bangladeshissa on jo pitkään painotettu "vihreiden työpaikkojen" luomista⁷⁹. Kansainvälisen työjärjestön ILO:n käyttämän määritelmän mukaan "vihreät työpaikat vähentävät yritysten ja talouden alojen ympäristövaikutuksia kestävälle tasolle ja täyttävät samalla ihmisarvoisen työn vaatimukset"⁸⁰.

ILO:n mukaan ulkomaisten ostajien sosiaaliset ja ympäristöön liittyvät huolenaiheet edistävät Bangladeshin vaate- ja tekstiiliteollisuuden vihertymistä, mutta käytännössä nämä edistysaskeleet ovat rajallisia, koska vaate- ja tekstiiliteollisuuden työvoiman ammattitaitovaje on valtava⁸¹. Esteenä ovat myös puhtaamman teknologian käyttöönoton kustannukset, jotka voivat olla huomattavasti korkeammat kuin "tavanomaisen toiminnan" (välittömät ja suorat) kustannukset⁸².

Bangladeshin vaate- ja tekstiiliteollisuuden suurimmat haitalliset ympäristövaikutukset liittyvät energian, veden ja kemikaalien käyttöön. Yksi teollisuuden keskeisimmistä vastauksista näihin huolenaiheisiin on ollut niin sanottujen "vihreiden tehtaiden" perustaminen.

76 Alam & Mamun, 2022, Dynamics of internal migration in Bangladesh: Trends, patterns, determinants, and causes, saatavilla osoitteessa: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8843202/>

77 Daily Star, 2022, Worker shortage a new challenge for RMG, <https://www.thedailystar.net/business/economy/news/worker-shortage-new-challenge-rmg-2952581> (viitattu 11.11.2022)

78 Ministry of Environment, Forest and Climate Change, Government of the People's Republic of Bangladesh and GIZ, 2018, Nationwide Climate Vulnerability Assessment in Bangladesh, s. 165, saatavilla osoitteessa: https://moef.portal.gov.bd/sites/default/files/files/moef.portal.gov.bd/notices/d31d60fd_df55_4d75_bc22_1b0142fd9d3f/Draft%20NCVA.pdf

79 Esimerkiksi ILO ja Bangladeshin työministeriö käynnistivät vuonna 2008 hankkeen "Vihreät työpaikat Bangladeshissa". Ks. <https://www.ilo.org/dhaka/areasofwork/green-jobs/lang--en/index.htm>. Ks. myös Ministry of Labour and Employment, 2019, A National Jobs Strategy for Bangladesh – Draft for consultation, s. 12

80 Ks. esim. ILO, 2009, Green Jobs Initiative in Bangladesh: Towards decent work in a sustainable economy, s. 2, saatavilla osoitteessa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-dhaka/documents/publication/wcms_107554.pdf

81 ILO, 2018, Skills for Green Jobs in Bangladesh, s. 30, saatavilla osoitteessa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-dhaka/documents/publication/wcms_694947.pdf

82 Ibid, s. 64

Bangladeshin tekstiiliteollisuuden etujärjestön BGMEA:n mukaan vihreiden tehtaiden odotetaan auttavan vähentämään energiankulutusta 40 prosenttia ja vedenkulutusta yli 30 prosenttia. Järjestön mukaan vihreät tehtaot ovat auttaneet ”palauttamaan Bangladeshin imagon Rana Plazan tragedian jälkeen”.⁸³ Bangladeshin hallitus tukee vihreitä tehtaota (eli tehtaota, joilla on jokin kansainvälisesti tunnustettu vihreän rakennuksen sertifikaatti⁸⁴) matalammalla yhteisöverokannalla (10 prosenttia verrattuna 12 prosenttiin, jota sovelletaan ei- vihreisiin vaatetehtaisiin)⁸⁵, ja sen tavoitteena on, että strategisilla ventialoilla, kuten tekstiiliteollisuudessa, on 100-prosenttinen LEED-sertifiointi vuoteen 2030 mennessä⁸⁶.

LEED-sertifiointi⁸⁷ on yksi kansainvälisesti tunnetuimmista vihreiden rakennusten sertifikaateista. Tieteellisen kirjallisuuskatsauksen mukaan näkemykset LEED-sertifioinnista energiatehokkuuden indikaattorina ovat kiistanalaisia⁸⁸. Näin on erityisesti sellaisten sertifioitujen rakennusten kohdalla, jotka täyttävät sertifiointikriteerit alimmassa mahdollisessa luokassa. Tällaisissa tapauksissa on mahdollista, että LEED-sertifioidun rakennuksen kasvihuonekaasupäästöt eivät juurikaan eroa sertifioimattoman rakennuksen päästöistä⁸⁹.

LEED-sertifiointi on pisteytysjärjestelmä, jossa tehtaot saavat pisteitä eri kategorioissa, joita ovat esimerkiksi hiilidioksidipäästöt, energia, vesi, jäte, kuljetus, materiaalit, terveys ja sisäilman laatu. Viimeisin täysversio LEED-kriteereistä on versio 4, joka on otettu käyttöön vuonna 2013.

Vaikka LEED tunnetaan kenties parhaiten toimistorakennusten ympäristöystävällisyyden sertifiointijärjestelmänä, on sitä sovellettu teollisiin tuotantorakennuksiin jo vuodesta 2001 lähtien⁹⁰. Kun LEED-sertifioinnin kohteena on tehdas, huomioidaan sertifioinnissa paitsi tehdasrakennuksen myös sen sisällä tapahtuvan tuotannon koko energiankulutus. Siten vaate- ja tekstiilialalla esimerkiksi värjäysprosesseissa ja höyrytuotannossa käy-

83 Dhaka Tribune, 3.10.2022, Bangladesh is now a global leader in green factories, <https://www.dhakatribune.com/business/2022/10/03/bangladesh-is-now-a-global-leader-in-green-factories> (viitattu 30.11.2022)

84 KPMG, 2018, Bangladesh Tax Profile, s. 4, saatavilla osoitteessa: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2018/12/bangladesh-2018.pdf>

85 Daily Star, 2022, Garment or non-garment --- same tax rates for all export industries, <https://www.thedailystar.net/special-events/budget-2022-23/news/garment-or-non-garment-same-tax-rates-all-export-industries-3043271> (viitattu 9.11.2022)

86 Mujib Climate Prosperity Plan, s. 41, saatavilla osoitteessa: https://mujibplan.com/wp-content/uploads/2021/12/Mujib-Climate-Prosperity-Plan_ao-21Dec2021_small.pdf. LEED-sertifiointi on mukana myös uuden Green Exports Programme -ohjelman suunnitelmissa.

87 Ks. <https://www.usgbc.org/leed>.

88 Amiri et. al, 2019, Are LEED-Certified Buildings Energy-Efficient in Practice?, s. 11, saatavilla osoitteessa: https://www.researchgate.net/publication/331931393_Are_LEED-Certified_Buildings_Energy-Efficient_in_Practice

89 Ibid, s. 9

90 Ks. <https://www.usgbc.org/projects/steelcase-wood-furniture-manufacturing-p>

tettyjen fossiilisten erillispolttoaineiden kulutus kuuluu myös sertifiointiin piiriin. Käytännössä sertifiointivaatimusten täyttäminen tarkoittaa usein sitä, että tehdasrakennuksen ja sen sisällä tapahtuvien tuotantoprosessien on oltava erityisen energiatehokkaita. Muuten LEED:in edellyttämät energiatehokkuuden vähimmäisvaatimukset⁹¹ eivät toteudu.⁹² Tuorein osapäivitys LEED-kriteeristöön on versio 4.1, joka sisältää uusia pakollisia energiatehokkuutta koskevia kriteerejä, joissa huomioidaan myös rakennuksen energiankulutuksen kasvihuonekaasupäästöt. Tämä kannustaa energiansäästötoimenpiteiden lisäksi myös päästöttömän energian käyttöön. Päästöttömän energian käyttö ei kuitenkaan itsessään ole vähimmäisedellytys sertifiointille.

Usein siteeratun tilaston mukaan Bangladeshissa on eniten LEED-sertifioituja tehtaita maailmassa, ja niistä useat ovat saavuttaneet LEED-sertifiointin korkeimman tason⁹³. Joulukuussa 2022 Bangladeshissa oli noin 170 LEED-sertifioitua tehdasta⁹⁴, mikä vastaa noin viittä prosenttia valmisvaatealan tehtaista maassa. Teollisten tuotantolaitosten LEED-sertifiointi keskittyy joko rakennusten suunnitteluun ja rakentamiseen tai varsinaiseen valmiissa rakennuksessa tapahtuvaan tuotantovaiheeseen⁹⁵. Valtaosa Bangladeshissa sertifioituista teollisista tuotantolaitoksista on sertifioitu rakennusvaiheessa⁹⁶. Uuden tehdasrakennuksen sertifiointissa energiatehokkuuden tarkastelu perustuu arvioon rakennuksen ja siellä tapahtuviksi odotettujen tuotantoprosessien rakennuksen käyttöönoton jälkeisestä energiankulutuksesta. Jo rakennetun ja käytössä olevan rakennuksen tuotantovaiheen LEED-sertifiointi perustuu koko rakennuksen tosiasiallisen energiatehokkuuden säännöllisin väliajoin tapahtuvaan tarkasteluun. Tarkastelu kattaa rakennuksessa tapahtuvan teollisen tuotannon energiankulutuksen. Bangladeshissa näistä LEED-sertifioituista niin sanotuista teollisista tuotantohankkeista alle kolmasosa on sertifioitu varsinaiseen tuotantovaiheeseen sovellettavan kriteeristön mukaisesti⁹⁷. Tois-taiseksi LEED ei edellytä rakennusvaiheessa sertifioiduilta tehdasrakennuksilta tuotantovaiheen aikaisen käytön ja kunnossapidon sertifiointia LEED-sertifiointin säilyttämiseksi. On kuitenkin mahdollista, että tulevissa kriteeriversioissa tätä tullaan edellyttämään.⁹⁸

91 Energiatehokkuuden vähimmäisvaatimukset vaihtelevat eri kriteeriversioissa ja sertifiointin kohteen mukaan. Energiatehokkuutta arvioidaan kuitenkin aina suhteessa muihin vastaaviin rakennuksiin.

92 GBCI Europe, Michelle L. R. Schwarting, sähköposti 19.1.2023

93 Ks. esim. Dhaka Tribune, 3.10.2022, Bangladesh is now a global leader in green factories

94 USGBC:n mukaan Bangladeshissa oli joulukuussa 2022 yhteensä 174 LEED-sertifioitua teollista tuotantohanketta. Ks. myös <https://www.gbig.org/places/77/activities>

95 LEED-kriteeristö olemassaolevien rakennusten käytölle ja kunnossapidolle.

96 USGBC:n mukaan Bangladeshissa sertifioituista teollisista tuotantohankkeista 98 on sertifioitu LEED:n uusille rakennuksille tarkoitettua vuoden 2009 kriteeriversiota vasten ja 22 uusille rakennuksille tarkoitettua v4 kriteeristöä vasten.

97 USGBC:n mukaan Bangladeshissa sertifioituista teollisista tuotantohankkeista 52 on sertifioitu LEED:n rakennusten käyttöön ja kunnossapitoon keskittyvien kriteerien mukaan, ja niistä 39 on sertifioitu v4 tai v4.1 kriteeristöä vasten.

98 GBCI Europe, Michelle L. R. Schwarting, puhelinkeskustelu 19.1.2023

LEED-sertifiointi ei yksinään ole riittävä vastaus vaate- ja tekstiiliteollisuuden ekologisen kestävyysongelmiin. Tehdasrakennus voi olla LEED-sertifioitu rakennussuunnitelman ja tuotantovaiheen energiatehokkuutta koskevan arvon perusteella ilman, että tuotantovaiheen tosiasialliset päästöt kuuluvat sertifioinnin piiriin. Jos tuotantovaihe taas on sertifioinnin piirissä, LEED ei edellytä päästöttömään energiaan siirtymistä – sertifioinnin edellyttämät vähimmäisvaatimukset voi täyttää muutenkin. Lisäksi on huomioitava, että tuotantolaitosten prosessien päästöttömyyden varmistamisen lisäksi vaate- ja tekstiilialalla tarvitaan myös muita muutoksia, kuten neitseellisen puuvillan ja polyesterin korvaaminen kierrätyskuiduilla. Bangladeshissa on käynnistetty kiertotalousratkaisujen pilottihankkeita, jollainen on esimerkiksi Circular Fashion Partnership, jolla pyritään tukemaan tekstiilien kierrätysteollisuuden kehittämistä. Tällaiset ratkaisut eivät kuitenkaan ole vielä laajasti käytössä.⁹⁹

LEED-sertifiointiin sisältyy kriteerejä, jotka liittyvät rakennuksen käyttäjien (esimerkiksi tehtaan työntekijöiden) terveyteen ja hyvinvointiin. Osa niistä on valinnaisia, mutta osa, kuten esimerkiksi sisäilman laatua koskevat vähimmäiskriteerit ovat sertifioinnin kannalta pakollisia¹⁰⁰. Tästä huolimatta kansalaisjärjestöjen selvitysten mukaan vihreissä tehtaissa työskentelyllä voi olla vakavia terveys- ja turvallisuusvaikutuksia työntekijöille esimerkiksi lankapölyn, liiallisen kuumuuden, kemikaalien käytön, puutteellisten sosiaalilojen tai liiallisen työmäärän vuoksi¹⁰¹.

Tätä raporttia varten haastatellun ammattiyhdistysjohtajan mukaan vihreät tehtaot eivät saa tuotteistaan korkeampaa hintaa¹⁰². Yleisesti ottaen sekä ammattiliittojen että kansalaisjärjestöjen edustajat, joita haastateltiin tätä raporttia varten, korostivat vastuullisten hankintakäytäntöjen ja sellaisen hinnoittelun merkitystä, joka riittää kattamaan kestävä tuotannon kustannukset, mukaan lukien ympäristönsuojelu ja työntekijöiden oikeudet, kuten elämiseen riittävä palkkaus.

99 Ks. <https://globalfashionagenda.org/circular-fashion-partnership/>. Ks. myös Finnwatch, 2022, Mitä pikamuodin jälkeen? – Oikeudenmukainen ekologinen siirtymä vaate- ja tekstiiliteollisuudessa, s. 49–50.

100 GBCI Europe, Kay Killmann, sähköposti 8.12.2022

101 Solidarity Center, 20.4.2022, 'The factory is green, the job is not' – Bangladesh garment worker, <https://www.solidarity-center.org/the-factory-is-green-the-job-is-not-bangladesh-garment-worker/> (viitattu 30.11.2022)

102 Ks. myös Fazlul Hoque, Plummy Fashions Limitedin toimitusjohtaja ja Bangladeshin työnantajajärjestön (BEF) ja Bangladeshin neuletuotteiden valmistajien ja viejien yhdistyksen (BKMEA) entinen puheenjohtaja, poliittisen vuoropuhelun keskuksen (Centre for Policy Dialogue) 30.1.2022 järjestämässä tilaisuudessa "Securing Green Transition of the Textile and Readymade Garments Sector in Bangladesh". Tapahtuman videotallenne on saatavilla osoitteessa: <https://youtu.be/l9ezW-JEMyxs>

3.4 Ihmisarvoisen työn ja sosiaaliturvan puute

Tuotannon ulkoistaminen globaalista pohjoisesta Bangladeshin kaltaisiin maihin on merkittäväällä tavalla vaikuttanut maan talouskasvuun. Kuten alaluvussa 3.1 kuvattiin, vaate- ja tekstiiliala työllistää Bangladeshissa suoraan ja välillisesti lähes 15 miljoonaa ihmistä.

On myös huomattava, että vaikka kaikissa maissa on tavallista, että työntekijät käyttävät tulonsa perheensä hyväksi, Bangladeshissa tämä on erityisen tärkeää, koska sosiaaliturva on riittämätön ja perheen tuloilla on maksettava muun muassa sairaiden ja vanhusten hoito ja lasten koulunkäynti.

Valmisvaateteollisuuden työpaikat ovat yleensä melko huonosti palkattuja, koska useimmat alan työpaikat eivät edellytä korkeaa koulutusta ja tehtaiden katteet ovat kovan kilpailun tähden pieniä. Alhaisin minimipalkka vaate- ja tekstiiliteollisuudessa on vain 8 000 Bangladeshin takaa (noin 76 euroa¹⁰³), mikä on noin 34 prosenttia elämiseen riittävästä palkasta Dhakassa ja 42 prosenttia elämiseen riittävästä palkasta Dhakan satelliittikaupungeissa ja ympäröivillä alueilla¹⁰⁴. Vientiteollisuuden talousvyöhykkeillä (*export processing zones* ja *export zones*) minimipalkat ovat vielä tätäkin alhaisemmat, vaate- ja tekstiiliteollisuudessa alimmillaan vain 6 250 takaa¹⁰⁵.

Monille työ valmisvaatetehtaalla on kuitenkin tärkeä askel pois työttömyydestä tai yksityisyrittäjyydestä. Valmisvaatesektorin työpaikkoja pidetään paremmin palkattuina kuin monien muiden teollisuudenalojen¹⁰⁶.

Kansainvälisellä kustannuskilpailulla on ollut muitakin ongelmallisia seurauksia, sillä luodut työpaikat eivät ole olleet työoloiltaan turvallisia tai kunnollisia. Muun muassa kansalaisjärjestöjen raportointi näistä ongelmista ja muutamat huomattavat onnettomuudet – etenkin Rana Plaza -tehtaan romahdus, jossa kuoli yli 1 100 työntekijää – ovat johtaneet aloitteisiin turvallisuuden, palkkojen ja työolojen parantamiseksi¹⁰⁷, mutta paljon on vielä tekemättä¹⁰⁸. Erään tutkimuksen mukaan tehtaiden johtajat ”ymmärtävät paremmin,

103 1 BDT = 0,0094 EUR

104 Tässä käytetyt arviot elämiseen riittävien palkkojen suuruudesta perustuvat Global Living Wage Coalitionin raporttiin Living Wage Update Report: Dhaka and Satellite Cities, Bangladesh, 2022, saatavilla osoitteessa: https://globallivingwage.org/wp-content/uploads/2018/06/Updatereport_-Bangladesh-and-Satellite-Cities_-2022_30042022.pdf

105 Bangladesh Export Processing Zones Authority, 2018, Regarding re-fixation of the minimum wages and other benefits, saatavilla osoitteessa: [https://www.bepza.gov.bd/public/ckfinder/userfiles/files/Wage%20Circular%202018\(1\).pdf](https://www.bepza.gov.bd/public/ckfinder/userfiles/files/Wage%20Circular%202018(1).pdf)

106 IHRB & Chowdhury Center for Bangladesh studies at UC Berkeley, 2021, The Weakest Link in The Global Supply Chain: How the Pandemic is Affecting Bangladesh's Garment Workers, s. 26–27, saatavilla osoitteessa: <https://www.ihrb.org/focus-areas/covid-19/bangladesh-garment-workers>

107 IHRB & Chowdhury Center for Bangladesh studies at UC Berkeley, 2021, The Weakest Link in The Global Supply Chain: How the Pandemic is Affecting Bangladesh's Garment Workers, s. 18 ja 26, saatavilla osoitteessa: <https://www.ihrb.org/focus-areas/covid-19/bangladesh-garment-workers>

108 Centre for Policy Dialogue, 2019, New Dynamics in Bangladesh's Apparels Enterprises, s. 13, saatavilla osoitteessa: <http://rmg-study.cpd.org.bd/wp-content/uploads/2019/08/Report-on-New-Dynamics-in-Bangladeshs-Apparels-Enterprises.pdf>

miten tehdasrakennusten turvallisuudesta voidaan huolehtia”, mutta he eivät ole saaneet ostajilta juurikaan tukea parannusten toteuttamiseen.¹⁰⁹

ILO:n mukaan noin 12 prosenttia työvoimasta kuuluu ammattiliittoihin¹¹⁰. Hallitusta on moitittu siitä, että rekisteröidyistä ammattiliitoista ei pidetä kirjaa asianmukaisesti, eikä virallinen tietokanta vastaa olemassa olevien ammattiliittojen todellista määrää¹¹¹. On arvioitu, että valmisvaateteollisuudessa ammattiliittoihin kuuluu vain viisi prosenttia työntekijöistä¹¹². Tämän tasoinen järjestäytymisaste on varsin matala verrattuna joihinkin kilpaileviin maihin¹¹³.

Työntekijäjärjestöjä on kuvailtu heikoiksi tai toimimattomiksi, ja järjestäytyminen vaate- tehtaissa on lähes olematonta¹¹⁴. Yleisesti ottaen Bangladeshissa ammattiliittojen hajot- taminen ja ammattiyhdistysaktiivien häirintä on edelleen melko yleistä, ja siellä missä ammattiliittoja on, niillä on suuria vaikeuksia neuvotella työehtosopimuksista. Tuoreim- massa ammattiyhdistys oikeuksia koskevassa maailmanlaajuisessa tutkimuksessaan ammattiyhdistysliikkeen maailmanjärjestö ITUC totesi Bangladeshin olevan yksi maail- man ”10:stä pahimmasta maasta työväestön kannalta”¹¹⁵. Raportissa mainitaan syrjiviä lakeja sekä esimerkkejä ammattiyhdistysaktivisteihin kohdistuneesta poliisiväkivallasta ja rikossyytteistä.

Vuonna 2019 tehdyssä tutkimuksessa kartoitettiin Chattogramin kaupungin valmisvaate- alan työntekijöiden työsuhdeturvaa, palkkoja ja ammattiyhdistys oikeuksia. Tutkijat rapor- toivat liiallisista ylityöistä, joista ei maksettu asianmukaista ylityökorvausta sekä irtisanomi- sista ammattiyhdistystoiminnan vuoksi tai loman pyytämisen vuoksi, häirinnästä työpai- kalla ja riittämättömistä palkoista. Lisäksi työntekijöiden yhdistymisvapautta, oikeutta raportoida epäkohdista ja lakko-oikeutta oli rajoitettu. Raportissa todettiin myös, että

109 Rahman & Rahman, 2020, Multi-actor Initiatives after Rana Plaza: Factory Managers' Views, s. 1355, saatavilla osoit- teessa: https://www.researchgate.net/publication/344221650_Multi-actor_Initiatives_after_Rana_Plaza_Factory_Managers'_Views

110 ILO, Statistics on union membership, <https://ilostat.ilo.org/topics/union-membership/> (viitattu 19.10.2022)

111 IndustriALL, 2022, IndustriALL calls on Bangladesh government to implement roadmap, <https://www.industriall-union.org/industriall-calls-on-bangladesh-government-to-implement-roadmap> (viitattu 9.11.2022)

112 New York Times, 2020, Union Garment Workers Fear 'an Opportunity to Get Rid of Us', <https://www.nytimes.com/2020/05/08/fashion/coronavirus-garment-workers-asia-unions.html> (viitattu 9.11.2022)

113 ILO, 2022, Employment, wages and productivity trends in the Asian garment sector: Data and policy insights for the future of work, s. 37, saatavilla osoitteessa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_848624.pdf

114 Centre for Policy Dialogue, 2019, New Dynamics in Bangladesh's Apparels Enterprises, s. 19, saatavilla osoitteessa: <http://rmg-study.cpd.org.bd/wp-content/uploads/2019/08/Report-on-New-Dynamics-in-Bangladeshs-Apparels-Enterprises.pdf>

115 ITUC, 2022, Global Rights Index, s. 27, saatavilla osoitteessa: https://files.mutualcdn.com/ituc/files/2022-ITUC-Rights-Index-Exec-Summ-EN_2022-08-10-062736.pdf

työntekijöiden koulutuksen tavoitteena ei ole osaamisen kehittäminen, vaan koulutus on pintapuolista ja perustuu suurimmaksi osaksi ostajien keskeisten vaatimusten täyttämiseen.¹¹⁶

Työelämän oikeuksien toteutumisessa tehtaissa on siis puutteita, mutta myös sosiaaliturvassa on parantamisen varaa. Bangladeshissa on käytössä 114 erilaista sosiaaliturvaksi luettavaa ohjelmaa, joista suurin osa liittyy elintarvikeapuun ja vanhusten tukemiseen. Sekä ILO että Maailmanpankki ovat arvioineet, että näin suuri määrä erilaisia ohjelmia johtaa tehottomuuteen.¹¹⁷ Raportissa, jossa arvioitiin myös koronapandemian vaikutuksia maan vaateteollisuuteen vuonna 2021, päädyttiin suosittelemaan, että sosiaaliturvaa olisi vahvistettava ottamalla käyttöön perustulo tai jokin muu mekanismi, jolla voitaisiin estää työttömäksi joutuneita ajautumasta köyhyyteen.¹¹⁸

Työttömyysvakuutus Bangladeshissa ei ole, mutta joitakin rakenteita on kuitenkin olemassa työttömiksi joutuvien tukemiseksi – tosin ne on tarkoitettu lähinnä maataloustyöntekijöiden avuksi hiljaisen sesongin aikana, jolloin työvoiman kysyntä on vähäisintä. Pandemian aikana käytössä oli myös muita tukimekanismeja, kuten valtion tukemia lainoja ja suoraa rahansiirtoja.¹¹⁹ Raportissa, jossa arvioitiin koronapandemian vaikutuksia köyhyyteen Bangladeshissa, suositeltiin sosiaaliturvaverkkojen laajentamista esimerkiksi hallituksen johtamalla toimilla työmarkkinoiden toimivuuden parantamiseksi ja sosiaaliturvaohjelmiin liittyvien ongelmien, kuten korruption, huonon hallinnon ja köyhyydestä johtuvan syrjäytymisen ratkaisemiseksi¹²⁰.

Bangladeshin hallituskin on tunnustanut työttömyysturvan tarpeen vuoden 2015 kansallisessa sosiaaliturvastrategiassaan. Strategian toimeenpano on kuitenkin ollut hidasta. Helmikuussa 2022 julkaistun arvion mukaan pandemian aiheuttama työttömyys on herättänyt uutta kiinnostusta työttömyysturvan kehittämiseen. Raportissa tunnistetaan useita etenemistapoja, kuten työväestön valistaminen nykyisistä laeista ja ohjelmista, työllistämishjelmien laajentaminen, ”kokonaisvaltaisen institutionaalisen kehyksen” luominen eri

116 BILS, 2019, Employment Security Wage and Trade Union Rights in Four Industrial Sectors of Chittagong Region, s. 30–34, saatavilla osoitteessa: <http://bilsbd.org/wp-content/uploads/2019/03/employment-security-wage-and-trade-union-rights-in-four-industrial-sectors-of-chittagong-region.pdf>

117 ILO, Social Protection in Bangladesh, <https://www.ilo.org/dhaka/areasofwork/social-protection/lang--en/index.htm> (viitattu 16.9.2022); World Bank, 2021, Bangladesh Social Protection Public Expenditure Review, s. 71, saatavilla osoitteessa: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/829251631088806963/pdf/Bangladesh-Social-Protection-Public-Expenditure-Review.pdf>

118 IHRB & Chowdhury Center for Bangladesh studies at UC Berkeley, 2021, The Weakest Link in The Global Supply Chain: How the Pandemic is Affecting Bangladesh’s Garment Workers, s. 66, saatavilla osoitteessa: <https://www.ihrb.org/focus-areas/covid-19/bangladesh-garment-workers>

119 Razzaque, M.A., 2022, Options for Improving Unemployment Protection in Bangladesh, s. 3–6, saatavilla osoitteessa: https://socialprotection-pfm.org/wp-content/uploads/2022/03/Output-6_note-on-Options-for-Improving-UP-Feb22.pdf

120 SANEM, 2021, COVID-19 Fallout on Poverty and Livelihoods in Bangladesh, s. 39–40, saatavilla osoitteessa: <https://sanemnet.org/wp-content/uploads/2021/12/SANEM-HH-Survey-Report-2021.pdf>

keinojen yhteensovittamiseksi, työnhakumekanismien tuominen kaikkien työmarkkinaosa-puolien ulottuville ja keskeisten sidosryhmien jatkuva yhteiskunnallinen vuoropuhelu.¹²¹

3.5 Turvaverkot olivat riittämättömiä pandemian aikana

Tuore esimerkki osoittaa, kuinka haavoittuvaisia valmisvaatesektorin työntekijät ovat tällä hetkellä. Keväällä 2020 koronapandemia johti valmisvaateteollisuudessa tilausten peruutuksiin, minkä seurauksena 90 000 työntekijää menetti työnsä joko tilapäisesti tai pysyvästi. Kevään ja seuraavan kesän aikana peruutukset johtivat myös levottomuuksiin ainakin 90 tehtaassa.¹²² Eräät tunnetut tuotemerkit sitoutuivat maksamaan jo tuotannossa olevat tilaukset, mutta monet muut eivät¹²³.

Ammattiliittojen edustajien mukaan monille lomautetuille työntekijöille ei maksettu heille kuuluvaa korvausta lomautuksen ajalta. Monien globaalien ostajien on myös raportoitu kieltäytyneen osallistumasta edellä mainittujen korvausten kustannuksiin.¹²⁴ Maaliskuussa 2020 tehdyssä tutkimuksessa todettiin alustavana arviona, että pandemian vuoksi peruutettujen tilausten ensimmäisen aallon jälkeen 72,4 prosentille lomautetuista vaateteollisuuden työntekijöistä ei maksettu lain edellyttämää lomautusajan osittaista palkkaa. Lisäksi vastanneiden vaatevalmistajien mukaan yli 95 prosenttia ostajista kieltäytyi osallistumasta lomautusajan palkoista tai irtisanomiskorvauksista aiheutuviin kustannuksiin.¹²⁵

Kun erästä toista vuonna 2021 julkaistua raporttia varten tehdyssä tutkimuksessa kysyttiin, mitä selviytymisstrategioita kotitalouksilla oli pandemian aikaisista taloudellisista haasteista selviämiseksi, yleisimmät vastaukset olivat rahan lainaaminen (49 prosenttia), säästöihin turvautuminen (32 prosenttia), muiden kuin ruokamenojen vähentäminen (27 prosenttia), ruokailutottumusten muuttaminen (27 prosenttia) ja ystäviltä tai sukulaisilta saadut avustukset (17 prosenttia). Vain viisi prosenttia vastaajista mainitsi valtion tuet.¹²⁶

121 Razaque, M.A., 2022, Options for Improving Unemployment Protection in Bangladesh, s. 5–11, saatavilla osoitteessa: https://socialprotection-pfm.org/wp-content/uploads/2022/03/Output-6_note-on-Options-for-Improving-UP-Feb22.pdf

122 BILS, 2021, The World of Work amid Covid Pandemic in Bangladesh: Trade Unions' Strategic Action Priorities, s. 13, saatavilla osoitteessa: http://bilsbd.org/wp-content/uploads/2021/10/World-of-Work-amid-Covid_TU-Strategic-Actions_April-2021_Revised.pdf

123 Worker Rights Consortium, Covid-19 Tracker: Which Brands Acted Responsibly toward Suppliers and Workers?, <https://www.workersrights.org/issues/COVID-19/tracker/> (viitattu 19.10.2022)

124 IHRB & Chowdhury Center for Bangladesh studies at UC Berkeley, 2021, The Weakest Link in The Global Supply Chain: How the Pandemic is Affecting Bangladesh's Garment Workers, s. 20, saatavilla osoitteessa: <https://www.ihrb.org/focus-areas/covid-19/bangladesh-garment-workers>

125 Center for Global Workers' Rights, 2020, Abandoned? The Impact of Covid-19 on Workers and Businesses at the Bottom of Global Garment Supply Chains, saatavilla osoitteessa: <https://www.workersrights.org/wp-content/uploads/2020/03/Abandoned-Penn-State-WRC-Report-March-27-2020.pdf>

126 SANEM, 2021, COVID-19 Fallout on Poverty and Livelihoods in Bangladesh, s. 35, saatavilla osoitteessa: <https://sanem-net.org/wp-content/uploads/2021/12/SANEM-HH-Survey-Report-2021.pdf>

Kesäkuussa 2021 tehtiin kyselytutkimus koronapandemian vaikutusten selvittämiseksi. Tutkimukseen osallistui 500 valmisvaatealan työntekijää neljältä eri alueelta. Vastaajat ilmoittivat kotitalouksien tulojen pienentyneen keskimäärin 11,4 prosenttia pandemian alun jälkeen. Pandemia vaikutti haitallisesti myös ruokavalion monipuolisuuteen ja koulutukseen osallistumiseen. Kuten edellä mainitussa laajemmassa tutkimuksessa, myös tässä kyselyssä vaatetyöntekijöiden kotitalouksien tärkeimmät selviytymiskeinot olivat lainat ja säästöt. Suurin osa kotitalouksista (79,6 prosenttia), joilla oli ”ylimääräisiä taloudellisia vaikeuksia”, ei saanut ulkopuolista tukea, ja ne, jotka saivat, saivat sitä useimmiten ystäviltä ja suvulta (9,4 prosenttia), valtiolta (4,5 prosenttia), kansalaisjärjestöiltä (3,7 prosenttia) tai hyväntekeväisyysjärjestöiltä (3,3 prosenttia).¹²⁷

4. Työntekijöiden ja muiden sidosryhmien haastattelut

4.1 Näin selvitys tehtiin

Tämä osio perustuu 30:n vaate- ja tekstiilialan työntekijän haastatteluihin, joissa kysyttiin heidän näkemyksiään ilmastomuutoksesta ja sen vaikutuksista heidän elämäänsä ja toimeentuloonsa. Osion tarkoituksena on antaa käsitys työntekijöiden oloista ja haavoittuvuuksista ja kartoittaa niitä kysymyksiä ja haasteita, joihin on vastattava, jotta oikeudenmukainen siirtymä vähähiiliseen talouteen voidaan varmistaa.

Finnwatchin paikallisen kumppanin, Awaj-säätiön¹²⁸, tutkijat haastattelivat työntekijöitä heinäkuun ja syyskuun 2022 välisenä aikana Dhakassa henkilökohtaisesti. Haastatellut työntekijät työskentelivät kolmessa yrityksessä, jotka olivat Hop Lun Ltd, Natural Denims Ltd ja Zaber and Zubair Fabrics Ltd. Yritysten tehtaat sijaitsevat suurissa vaate- ja tekstiiliteollisuuden keskuksissa, kuten Gazipurissa Dhakan pohjoispuolella ja Ashuliassa Dhakan hallintoalueella. Kaikki kolme yritystä toimittavat tuotteita suomalaisille ja eurooppalaisille vähittäismyymälöille ja tuotemerkeille (katso lisätietoja tekstiiliteollisuudesta s. 28–32).

Haastateltavista kahdeksan oli miehiä ja 22 naisia. Kaikki haastateltavat olivat muuttaneet Dhakaan, Ashuliaan tai Gazipurin lähialueille muualta Bangladeshista. Puolet heistä oli

¹²⁷ Citizen's Platform, 2022, Dealing with the Aftermath of COVID-19: Adjustments and Adaptation Efforts of the Apparel Workers In Bangladesh, s. 12–19, saatavilla osoitteessa: <https://bdplatform4sdgs.net/wp-content/uploads/2022/08/Dealing-with-the-Aftermath-of-COVID-19.pdf>

¹²⁸ Awaj-säätiö on Bangladeshin vaate- ja tekstiiliteollisuuden työntekijöiden oikeuksiin keskittynyt kansalaisjärjestö. Ks lisätietoja <http://awajfoundation.org>.

alun perin kotoisin Rajshahin ja Rangpurin maakunnista Pohjois-Bengalista. Eräät Bangladeshin köyhimmistä piirikunnista sijaitsevat näillä alueilla¹²⁹, joilla moniulotteinen köyhyys on myös yleistä¹³⁰.

Jotkut haastateltavista olivat vasta hiljattain aloittaneet työnsä nykyisen työnantajansa palveluksessa, kun taas osa oli työskennellyt alalla tai jopa saman työnantajan palveluksessa yli 10 vuotta. Useimmat työskentelivät ammattitaitoa vaativissa tehtävissä (palkkataso, grade 4, ks. myös luku 4.5) kuten koneenkäyttäjinä tai laaduntarkastajina, mutta haastateltavien joukossa oli myös sekä vaativimmista että vain vähän kokemusta tai koulutusta vaativissa tehtävissä työskenteleviä.

Haastatelluista työntekijöistä kuusi kuului ammattiliittoon, ja neljällä oli virallinen asema tehdastason ammattiyhdistyksissä Hop Lunissa tai Natural Denimsissä¹³¹. Zaber and Zubair Fabricsin tehtaalla ei ole ammattiyhdistystä. Työntekijöiden lisäksi Finnwatch on haastatellut tätä osiota varten myös toimialakohtaisten ammattiliittojen että kansallisten liitto-organisaatioiden johtajia ja Bangladeshissa toimivien kansalaisjärjestöjen edustajia.

Kaikki Finnwatchin haastattelemat työntekijät olivat Bangladeshin sisäisiä siirtolaisia. Muuttoliikkeeseen maan sisällä vaikuttavat sekä työmahdollisuudet vaatealalla, että ilmastonmuutoksen ja köyhyyden aiheuttamat ongelmat työntekijöiden kotiseudulla.

129 Ali, Z., Ahmed, B., Maitrot, M., Devine, J., & Wood, G., 2021, Extreme Poverty: The Challenges of Inclusion in Bangladesh, s. 6, saatavilla osoitteessa: https://bids.org.bd/uploads/research/completed_research/FINAL_Challenges%20of%20Inclusion_With%20LOGOS%20_28%20September%202021_Revised.pdf

130 Ibid, Taulukko 13

131 Hop Lunin ja Natural Denimsin tehdastason ammattiyhdistykset kuuluvat molemmat Sommilito Garments Sramik Federationiin.

Hop Lun Ltd

Hop Lun¹³² toimittaa tuotteita muun muassa Keskolle¹³³, Lidlille¹³⁴, Lindexille¹³⁵ ja H&M:lle¹³⁶. Yritys valmistaa alusvaatteita ja uima-asuja. Yrityksen pääkonttori on Hongkongissa, mutta sen 12 tehdasta sijaitsevat Bangladeshissa, Etiopiassa, Indonesiassa ja Kiinassa. Yrityksen tuotantokapasiteetti on 144 miljoonaa vaatekappaletta vuodessa, ja 42 prosenttia sen asiakkaista on super- tai hypermarketteja.¹³⁷

Hop Lunin vastuullisuusraportit vuosilta 2020 ja 2021 ovat saatavilla yhtiön verkkosivuilla¹³⁸. Hop Lunin harjoittama avoin ja yksityiskohtainen raportointi on tuotantoportaana yhtiöille harvinaista, mutta erittäin tervetullutta.

Hop Lunilla on Bangladeshissa kuusi tehdasta, jotka työllistävät yhteensä yli 20 000 henkilöä. Näistä kuudesta tehtaasta kolme sijaitsee vientiteollisuuden erityistalousalueilla (katso alaluku 3.1)¹³⁹. Tehtaiden työntekijöiden keski-ikä on noin 30 vuotta, ja noin 80 prosenttia työvoimasta on naisia.¹⁴⁰ Hop Lunin tehtaat Bangladeshissa on auditoitu sekä Amfori BSCI:n¹⁴¹ että Smetan¹⁴² mukaisesti¹⁴³. Amfori BSCI ja Smeta ovat kauppaketjujen ja tuotemerkkien yleisesti käyttämiä tehtaiden auditointijärjestelmiä, joita käytetään työolojen valvomiseksi toimitusketjuissa¹⁴⁴.

132 Ks. <https://www.hoplun.com>

133 Kesko, Tehdaslista, K-Citymarket, päivitetty 9.3.2022, <https://www.kesko.fi/yritys/vastuullisuus/kestava-hankinta/tehdaslistat/> (viitattu 15.11.2022)

134 Lidl, 2022, Lidl Internationalin ja Lidl GB:n kansalliset tekstiilitoimittajat, jotka toimittivat tuotteita Lidlille 1.1.2021–31.12.2021. Kaikki luettelossa mainitut toimittajat eivät välttämättä ole toimittaneet tuotteita Lidl Suomelle.

135 Lindex, Supplier lists, <https://about.lindex.com/sustainability/how-we-work/suppliers-and-factories/> (viitattu 15.11.2022)

136 H&M Group, Supply chain, <https://hmgroup.com/sustainability/leading-the-change/transparency/supply-chain/> (viitattu 15.11.2022)

137 Hop Lun, 2021, Sustainability Report, s. 5, saatavilla osoitteessa: <https://www.hoplun.com/storage/app/media/images/Sustainability/Sustainability%20Report%20Volume%202%20FY21.pdf>

138 Ks. <https://www.hoplun.com/page-sustainability>

139 Hop Lunin tehtaat vientiteollisuuden erityistalousalueilla toimivat nimellä Hop Yick. Ks. <https://www.hoplun.com/services-manufacturing-excellence>

140 Hop Lun, 2021, Sustainability Report, s. 6

141 Ks. <https://www.amfori.org/content/amfori-bsci>

142 Ks. <https://www.sedex.com/our-services/smeta-audit/>

143 Hop Lun, 2021, Sustainability Report, s. 49

144 Lisätietoa näistä auditointijärjestelmistä: ks. esim. Finnwatch, 2022, Kaalimaan vartijat 2 Sertifiointi- ja auditointijärjestelmien laatua tarkasteleva seurantaraportti, saatavilla osoitteessa: https://finnwatch.org/images/reports_pdf/Kaalimaan_vartijat_2_.pdf

Hop Lunin tuoreimman julkaistun vastuullisuusraportin¹⁴⁵ mukaan sata prosenttia yrityksen työntekijöistä Bangladeshissa ansaitsee vähintään elämiseen riittävää palkkaa. Yritys kertoo käyttävänsä elämiseen riittävän palkan laskemiseen kaikissa tehtaissaan niin kutsuttua Ankerin menetelmää, jota myös Global Living Wage Coalition käyttää¹⁴⁶.

Yritys julkaisee laskelmiensa tulokset Hongkongin dollareina, mutta Bangladeshin takoiksi muunnettuna yhtiön arviot elämiseen riittävästä palkasta Bangladeshissa vuonna 2021 vaihtelevat tehtaan sijainnin mukaan 11 099 takasta 11 565 takaan (noin 105–109 euroa)¹⁴⁷. Tämä on huomattavasti vähemmän kuin Global Living Wage Coalitionin vuonna 2022 julkaisema elämiseen riittävän palkan viitearvo Dhakan lähialueille (katso alaluku 4.6). Yrityksen väitteeseen, että se maksaa työntekijöilleen elämiseen riittävää palkkaa, voidaan siten suhtautua epäillen. Yrityksen toimittamien tietojen perusteella ero johtuu pääasiassa siitä, että yritys on omissa laskelmissaan arvioinut asumis- ja ruokakulut huomattavasti (10 250 takaa vuonna 2021) alhaisemmiksi kuin GLWC. Siinä missä GLWC:n arvio ruokakuluista perustuu kolmeen ateriaan päivässä, Hoplunin arvio perustuu tiettyjen hyödykkeiden bulkkiostoksiin kuukaudessa. Lisäksi Hoplun tarjoaa työntekijöilleen yhden aterian päivässä, ja tämä on otettu huomioon yrityksen laskelmissa. GLWC:n arvio asumiskuluista perustuu hyväksyttävän ja säällisen asumuksen vuokraan kun taas Hoplunin arvio perustuu työntekijöiden käytössä olevien asuntojen vuokraan.

Ainakin yhdessä Hop Lunin tehtaassa Bangladeshissa, Hop Lun Apparels Unit 2:ssa, yritys on solminut työehtosopimuksen tehtaan ammattiyhdistyksen kanssa. Sopimuksessa, joka allekirjoitettiin ensimmäisen kerran vuonna 2019 ja jota päivitettiin maaliskuussa 2022, sovitaan muun muassa 10 prosentin vuotuisesta peruspalkan korotuksesta kaikille työntekijöille.¹⁴⁸

Yhtiön mukaan sen tavoitteena on pitää viikkotyöaika alle 60 tunnissa. Keskimääräinen viikkotyöaika Bangladeshin tehtailla ylitti 60 tuntia vain kahtena viikkona tilikaudella 2021¹⁴⁹ (verrattuna 14 viikkoon tilikaudella 2020). Keskimääräinen työaika oli 49–60 tuntia 35 viikon aikana¹⁵⁰.

Kansainvälisen työjärjestön ILO:n mukaan jatkuvaan yli 48 tunnin viikkotyöhön liittyy useita työturvallisuus- ja terveystarpeita sekä perhe-elämän ongelmia. Pitkät työajat ovat yleisimpiä Etelä-Aasiassa, jossa yli 50 prosenttia työvoimasta työskentelee yli 48 tuntia

145 Hop Lun, 2021, Sustainability Report, s. 28

146 Ks. <https://globallivingwage.org/about/anker-methodology/>

147 Valuuttojen vaihtokurssit 15.11.20220, 1 HKD = 13,0035 BDT; 1 HKD = 0,1228 EUR

148 Bipartite Agreement Letter according to the Bangladesh Labour Law-2006, Section 210(3), HopLun Apparels Ltd. Päiväty 1.3.2022

149 Tilikausi tarkoittaa ajanjaksoa huhtikuun alusta maaliskuun loppuun.

150 Hop Lun, 2021, Sustainability Report, s. 32.

viikossa.¹⁵¹ ILO:n yleissopimuksessa nro 1, joka on ensimmäinen kansainvälisen työkonferenssin vuonna 1919 hyväksymä kansainvälinen työnormi, rajoitetaan työaika teollisuusyrityksissä kahdeksaan tuntiin päivässä ja 48 tuntiin viikossa¹⁵². Vuonna 1935 ILO hyväksyi yleissopimuksen, jossa edistetään 40-tuntisen työviikon periaatetta, jota tulisi soveltaa siten, että se ei laske elintasoa¹⁵³. ILO:n vuoden 1962 suosituksessa 40-tuntista työviikkoa sanotaan yhteiskunnalliseksi standardiksi, joka olisi saatava voimaan tarvittaessa vaikka vaiheittain¹⁵⁴.

Hop Lun julkaisee myös tietoja kasvihuonekaasupäästöistään erotellen scope 1, 2 ja 3 -luokat, joskin scope 3 on mukana vain osittain, ja arvoketjun päästöjen laskennassa käytetyt oletukset ovat yhtiön oman ilmoituksen mukaan epätarkkoja¹⁵⁵. Yhtiö on sitoutunut asettamaan Science-Based Targets -aloitteen mukaiset tavoitteet sekä lyhyen aikavälin päästövähennyksille että nollapäästöjen saavuttamiselle pidemmällä aikavälillä.

Yhtiö on lisäksi asettanut tavoitteekseen, että 50 prosenttia kaikista sen hankkimista materiaaleista tulee sertifioiduista kierrätyslähteistä tai muuten ”kestävämmistä” lähteistä tilikauten 2026 mennessä.

Hop Lun voi Bangladeshin tehtaillaan valmistaa tuotteita sertifioidusti kierrätetystä materiaalista. Tilikautena 2021 yhtiön kokonaishankintamäärästä 12 prosenttia oli materiaaleja, joita yritys kutsuu ”kestävämmiksi”, eli ne olivat kierrätettyä polyesteriä, luomupuuvillaa sekä FSC-sertifioitua tai kierrätettyä paperia ja kartonkia¹⁵⁶. Vastuullisuusraportista ei käy ilmi, onko yhtiön käyttämä kierrätetty polyesteri valmistettu tekstiilijätteestä vai muusta jätteestä, kuten muovipulloista tai -pakkauksista. Kierrätettyä polyesteriä valmistetaan tavallisimmin kierrätetyistä muovipulloista, ja tekstiilijätteen käyttö on yleisesti ottaen vähäistä¹⁵⁷. Hop Lunin mukaan sen on lisäksi tarkoitus hyödyntää tai kierrättää kaikki omat jätevirtansa, mutta yhtiö etsii vielä keinoja tämän toteuttamiseksi.

151 ILO, 2018, Ensuring decent working time for the future, s. 11–12, saatavilla osoitteessa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_618485.pdf

152 ILO:n yleissopimus nro 1 – Työaika (Teollisuus), 2 artikla

153 ILO:n yleissopimus nro 47 – 40-tuntinen työviikko, 1 artikla

154 ILO:n suositus nro 116 – Suositus työajan lyhentämisestä

155 Hop Lun, 2021, Sustainability Report, s. 14–15

156 Ibid, s. 19

157 Lisätietoa: ks. esim. Finnwatch, 2022, Mitä pikamuodin jälkeen? – Oikeudenmukainen ekologinen siirtymä vaate- ja tekstiileollisuudessa, s. 31–34, saatavilla osoitteessa: https://finnwatch.org/images/pdf/Life_after_fast_fashion.pdf

Natural Denims Ltd

Natural Denims toimittaa tuotteita muun muassa H&M:lle¹⁵⁸ ja Mangolle¹⁵⁹. Yritys mainitsee verkkosivustollaan asiakkaiskseen myös useita muita yrityksiä, kuten Zaran, Calvin Kleinin, Espritin ja Tommy Hilfigerin¹⁶⁰. Yritys valmistaa erilaisia denim- ja muita vaatteita, kuten farkkuja, takkeja, bermudashortseja, hameita, paitoja, haalareita, jeggingssejä ja chinoja. Yritys on osa bangladeshilaista Natural Groupia ja sen verkkosivujen mukaan se on Amfori BSCI -auditoitu.¹⁶¹ Se on myös kierrätysmateriaalien alkuperäketjun (*chain of custody*) sertifikaatin haltija ja voi valmistaa tuotteita sertifioidusti kierrätetystä materiaalista. Yrityksellä on käytössään biologinen jätevedenpuhdistus. Yritys työllistää 4 300 henkilöä. Johdon mukaan tehtaan tuotantokapasiteetti on 800 000 vaatekappaletta kuukaudessa.

Natural Denims on tehnyt työehtosopimuksen tehtaan ammattiyhdistyksen kanssa. Sopimuksessa, joka allekirjoitettiin ensimmäisen kerran vuonna 2017 ja jota päivitettiin 2020, sovitaan muun muassa seitsemän prosentin vuotuisesta peruspalkan korotuksesta kaikille työntekijöille¹⁶².

158 H&M Group, Supply chain, <https://hmgroup.com/sustainability/leading-the-change/transparency/supply-chain/> (viitattu 15.11.2022)

159 Mango, Transparency Pledge: Lista de fábricas de producción de MANGO, https://press.mango.com/en/mango-publishes-the-list-of-tier-1-and-tier-2-factories-in-its-supply-chain_130881 (viitattu 30.11.2022)

160 Natural Group, About us, <https://naturalgroup.org/about-us/> (viitattu 30.11.2022)

161 Ks. <https://naturalgroup.org/about-us/>

162 Bilateral Settlements per Section - 210(6) of the Bangladesh Labor Act, 2006, Natural Denims Limited. Päivätty 13.1.2020.

Zaber and Zubair Fabrics Ltd

Zaber and Zubair Fabrics¹⁶³ toimittaa tuotteita muun muassa Ikealle¹⁶⁴, H&M:lle¹⁶⁵, Keskolle¹⁶⁶, Lidlille¹⁶⁷ ja Mangolle¹⁶⁸. Myös muun muassa Esprit, Hugo Boss, Lee Wrangler, Marks & Spencer, Ralph Lauren ja Zara ovat sen asiakkaita. Se on osa Noman-konsernia. Yrityksellä on 32 tuotantoyksikköä ja se valmistaa kankaita, vaatteita ja kodintekstiilejä. Yhtiön verkkosivujen mukaan se on mukana Amfori BEPI:ssä, ja se on muun muassa sekä Amfori BSCI että Smeta-auditoitu. Se on myös kierrätysmateriaalien alkuperäketjun (*chain of custody*) sertifikaatin haltija ja voi valmistaa tuotteita sertifioidusti kierrätetystä materiaalista. Lisäksi se on investoinut vihreisiin teknologioihin, mukaan lukien "Bangladeshin suurimpaan aurinkovoimalaan", ja sillä on biologinen jätevedenpuhdistamo.¹⁶⁹ Yrityksen johdon mukaan koko yritys työllistää noin 70 000 ihmistä ja se voi tuottaa kuukaudessa esimerkiksi miljoona vaatekappaletta, 8 000 tonnia kehrättyä lankaa, lähes 14 miljoonaa metriä kodintekstiilejä sekä noin 11 miljoonaa metriä vaatekangasta.

Vuonna 2016 julkaistun raportin mukaan Ikean eräs toinen tavarantoimittaja, Karupannya, valmistaa mattoja Ikealle Zaber and Zubair Fabricsin tekstiilijätteestä¹⁷⁰.

163 Ks. <https://www.znzfashion.com>

164 Panjiva, Supply chain intelligence about Zaber & Zubair Fabrics Ltd, <https://panjiva.com/Zaber-Zubair-Fabrics-Ltd/28439771> (viitattu 30.11.2022)

165 H&M Group, Supply chain, <https://hmgroupp.com/sustainability/leading-the-change/transparency/supply-chain/> (viitattu 15.11.2022)

166 Kesko, Tehdaslista, K-Citymarket, päivitetty 9.3.2022, <https://www.kesko.fi/yritys/vastuullisuus/kestava-hankinta/tehdaslistat/> (viitattu 15.11.2022)

167 Lidl, 2022, Lidl Internationalin ja Lidl GB:n kansalliset tekstiilitoimittajat, jotka toimittivat tuotteita Lidlille 1.1.2021–31.12.2021. Kaikki luettelossa mainitut toimittajat eivät välttämättä ole toimittaneet tuotteita Lidl Suomelle.

168 Mango, Transparency Pledge: Lista de fábricas de producción de MANGO, https://press.mango.com/en/mango-publishes-the-list-of-tier-1-and-tier-2-factories-in-its-supply-chain_130881 (viitattu 30.11.2022)

169 Zaber and Zubair Fabrics, Company sustainability, <https://www.znzfashion.com/sustainability.php?Q=znzfashion> (viitattu 19.12.2022)

170 Inclusive Textiles and Clothing: Mapping Inclusive Business Opportunities in the Textile and Clothing Sector in Asia, s. 44, saatavilla osoitteessa: <https://inclusivebusiness.se/wp-content/uploads/2020/03/InTaCt-report-inclusive-business-opportunities-in-the-textile-and-clothing-industry-.pdf>

3,6

miljoonaa ihmistä työskentelee Bangladeshin noin 4 000 vaate-
tehtaassa. Muiden tekstiilien
valmistus ja epäsuorat työpaikat
huomioiden ala tuo elannon yli
kymmenelle miljoonalle
ihmiselle.

4.2 Ilmastonmuutoksen vaikutukset

”Toistuvat pyörremyrskyt ja tulvat tuhoavat kotiamme. Olemme jo menettäneet osan kylästämme joenpenkan eroosion takia. Meidän on pakko lähteä kylästämme ja tulla tänne töihin tehtaaseen.”

- Työntekijä Gaibandasta

Kaikki tätä raporttia varten haastatellut työntekijät olivat maan sisäisiä siirtolaisia, jotka olivat muuttaneet Dhakaan ja sen lähialueille muualta Bangladeshista. Muuttuva ympäristö Bangladeshissa on jo pitkään ajanut ihmisiä liikekannalle¹⁷¹, mutta tätä raporttia varten haastateltujen kansalaisjärjestöjen mukaan Bangladeshin vaate- ja tekstiilialalla työskentelee yhä enemmän ilmastosiirolaisia¹⁷².

Esimerkiksi joillakin Bangladeshin rannikkoalueilla merenpinnan nousun aiheuttama maan suolaantuminen on johtanut maaperän muuttumiseen viljelyyn kelpaamattomaksi. Lisäksi ilmiö uhkaa juomakelpoisen veden saantia, mikä on tehnyt monesta elinkeinosta kannattamatonta ja lisännyt muuttoliikettä. Vuoteen 2050 mennessä Bangladeshin sisäisten ilmastosiirolaisten määrän odotetaan kasvavan 19,9 miljoonaan¹⁷³.

Vaikka useimmat tätä raporttia varten haastatellut työntekijät eivät tunteneet termiä ”ilmastonmuutos” tai sen tarkkaa merkitystä, lähes kaikki heistä olivat viime vuosina havainneet esimerkiksi säässä ja sateissa sellaisia muutoksia, jotka voivat liittyä ilmaston lämpenemiseen¹⁷⁴.

Työntekijöiden mukaan esimerkiksi kesät ovat pidentyneet ja muuttuneet paahtavan kuumiksi ja kosteiksi ja sateet ovat tulleet epäsäännöllisemmin kuin ennen. Jotkut kertoivat, että heidän kotiseutunsa tulvii toistuvasti, kun taas toisilla alueilla vallitsee kuivuus ja joet kuivuvat. Pieni osa haastatelluista ei ilmaissut mitään huolta näistä vaikutuksista, mutta suurimmalle osalle ne olivat vakava huolenaihe erityisesti ihmisten terveyteen kohdistuvien seurannaisvaikutusten vuoksi. Lisäksi ne vaikuttavat suoraan varsinkin sellaisiin

171 Esimerkiksi BRAC-yliopiston ilmastonmuutos- ja ympäristötutkimuskeskuksen johtajan A S Moniruzzaman Khanin vuonna 2012 tekemässä tutkimuksessa lähes kaikki haastatellut kaupunkiin muuttaneet 1 500 bangladeshilaisperhettä mainitsivat muuttonsa suurimmaksi syyksi ympäristön muuttumisen. The Guardian, 1.12.2015, Dhaka: the city where climate refugees are already a reality, <https://www.theguardian.com/cities/2015/dec/01/dhaka-city-climate-refugees-reality> (viitattu 22.11.2022)

172 Useimmat sisäiset ilmastosiirolaiset hakeutuvat suurkaupunkeja ympäröiviin slummeihin ja työskentelevät epävirallisen talouden parissa päivätyöntekijöinä.

173 Clement, Viviane; Rigaud, Kanta Kumari; de Sherbinin, Alex; Jones, Bryan; Adamo, Susana; Schewe, Jacob; Sadiq, Nian; Shabahat, Elham. 2021. Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration. Maailmanpankki, Washington, DC, saatavilla osoitteessa: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/36248>

174 Ilmastonmuutoksen todennäköisiä vaikutuksia Bangladeshissa ovat entistä suurempi alttius hirmumyrskyille sekä tulvimisen ja suolaantumisen lisääntyminen ja toisaalta kuivuusjaksojen ja ääriämpötilojen yleistyminen. Ks. esim. European parliament, DG Internal Policies of the Union – Policy Department Economic and Scientific Policy, 2008, Climate Change Impacts and Responses in Bangladesh, Chapter 1.2, saatavilla osoitteessa: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2008/400990/IPOL-CLIM_ET\(2008\)400990_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2008/400990/IPOL-CLIM_ET(2008)400990_EN.pdf)

työntekijöihin ja heidän perheenjäseniinsä, joiden toimeentulo ja ruoan saanti heidän kotikylissään riippuu ainakin osittain maataloudesta ja kalastuksesta.

”Elämämme on riippuvainen joista, ja jokien kuivumisella ja jokivarsien eroosiolla on valtava vaikutus elämäämme. Padma-joki¹⁷⁵ on vallannut maamme ja talomme. Se on meille hyvin vakava huolenaihe. Emme saa joesta riittävästi kalaa.”

- Työntekijä Rajshahista

Kesien muuttuessa kuumemmiksi työntekijöiden olot käyvät tukalammiksi. Useat tätä raporttia varten haastatellut työntekijät mainitsivat, että he uupuvat kuumuuden vuoksi nopeammin. Haastateltujen mukaan ainakin yhdessä otokseen kuuluvassa tehtaassa kuumat ja kosteat työolot ovat jopa aiheuttaneet pyörtymisiä. Jotkut kertoivat myös kuumuuden aiheuttamista nukkumisvaikeuksista ja siten riittävän levon puutteesta.

Haastatellut kansalaisjärjestöjen edustajat ilmaisivat huolensa siitä, että ilmasto-vaikutukset todennäköisesti heikentävät vaate- ja tekstiilialan kannattavuutta, mikä puolestaan voi johtaa siihen, että ostajat siirtävät liiketoimintansa pois maasta.

”Tiedämme, että ilmastonmuutoksen vaikutukset aiheuttavat muutoksia vaateollisuudessa. Nämä muutokset vaikuttavat alaan ja sen kannattavuuteen. Toivottavasti emme näe samanlaista tuotemerkkien ja ostajien joukkopakoa kuin koronapandemian aikana nyt kun ilmastonmuutos ja ympäristön pilaantuminen haittaavat liiketoimintaa.”

- Kansalaisjärjestön edustaja

Kansalaisjärjestöjen mukaan alan kannattavuuteen mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa tukala kuumuus, jonka vuoksi työntekijöiden on mahdotonta saavuttaa tuotantotavoitteita sekä esimerkiksi rankkasateiden ja tulvimisen aiheuttamat viivästykset toimituksissa ja tehtaiden siirtäminen pois tulva-alttiilta alueilta.

Joidenkin arvioiden mukaan jopa joka viides Bangladeshin valmisvaatealan vientitehdas sijaitsee maalla, joka on alle viisi metriä merenpinnan yläpuolella, minkä vuoksi niitä uhkaavat säännölliset tulvat vuodesta 2030 eteenpäin¹⁷⁶.

Haastateltujen kansalaisjärjestöjen edustajien mukaan on tavallista, että tehtaas, jotka joutuvat sulkemaan ovensa esimerkiksi uudelleensijoittumisen vuoksi, irtisanovat kaikki

175 Padma on Bangladeshin tärkeimpiä jokia ja ilmaston muuttuminen vaikuttaa joen kulkuun ja siten miljoonien ihmisten elämään. Ks. esim. Islam et al., 2021, Climate Change and Anthropogenic Interferences for the Morphological Changes of the Padma River in Bangladesh, saatavilla osoitteessa: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=109094>

176 Garment Worker Diaries, 2011, Factories, Workers, and Flood Risk, <https://workerdiaries.org/factories-and-flood-risk/> (viitattu 22.11.2022)

työntekijänsä välittömästi¹⁷⁷. Tällaisissa tilanteissa työntekijöiden on erittäin vaikea saada palkkarästejään ja irtisanomisajan palkkojaan. Irtisanotut työntekijät saattavat joutua palaamaan kotikyläänsä, koska heillä ei ole enää varaa asua kaupungissa. Palkkasaa-tavien vaatiminen oikeusteitse on sen vuoksi kallista ja aikaa vievää. Työntekijöiden voi myös olla vaikea saada oikea-aikaista ja riittävää apua tehtaiden ja yritysten valvontavi-rastolta DIFE:ltä, joka vastaa palkkasaa-tavia koskevien vaatimusten käsittelystä.

4.3 Pikamuodin loppuun ei uskota

“En usko että mitään suunnitelmaa on olemassa.”

- Kansalaisjärjestön edustaja

Kuten alaluvussa 3.1 todettiin, vaate- ja tekstiiliteollisuudella on ratkaiseva merkitys Bangladeshin taloudelle. Odotuksena on myös ollut, että ala jatkaa kasvuaan ja työllistää enemmän ihmisiä viennin lisääntyessä ja Bangladeshin hyötyessä edullisesta työvoimasta ja tuotantokustannusten noususta esimerkiksi Kiinassa¹⁷⁸.

Tätä raporttia varten haastatellut kansalaisjärjestöjen edustajat suhtautuivat epäilevästi siihen, että vaate- ja tekstiilialan työpaikat Bangladeshissa vähenisivät merkittävästi osta-jamaissa tapahtuvien kysynnän muutosten vuoksi. Heidän mukaansa ei ole mitään näyt-töä (tai edes merkkejä) sellaisista kuluttajakäyttäytymisen muutoksista, jotka riittäisivät käynnistämään käänteen alaspäin.

ILO:n Bangladeshin maajohtajan Tuomo Poutiaisen näkemykset Finnwatch-podcastissa maaliskuussa 2022 olivat samansuuntaisia¹⁷⁹. Hänen mukaansa ”pikamuodin loppu” ei näytä lähitulevaisuudessa todennäköiseltä, kun asiaa tarkastellaan Bangladeshin näkö-kulmasta: valmisvaatetehtaiden tilauskirjat ovat niin täynnä, että ammattitaitoisesta työ-voimasta on pulaa. Myös tätä raporttia varten haastatellut ammattiyhdistysjohtajat olivat enimmäkseen samalla kannalla. Heidän mielestään laajamittainen työpaikkojen vähene-minen kysynnän perusteella olisi mahdollista vasta kaukaisessa tulevaisuudessa.

Haastatellut kansalaisjärjestöjen edustajat olivat sitä mieltä, että muut tekijät, kuten ilmastonmuutokseen sopeutumiseen (katso alaluku 4.2) liittyvä alan kannattavuuden heikkeneminen ja tuotantokustannusten nousu, olisivat paljon todennäköisemmin syynä tilausten vähenemiseen Bangladeshissa. Jos näin tapahtuisi, työvoimapaine siirtyisi muille (valmistusteollisuuden) aloille.

177 Ks. myös esim. The Business Standard, 3.12.2022, 4 RMG factories of DIRD Group announced closed indefinitely, <https://www.tbsnews.net/economy/rmg/4-rmg-factories-dird-group-closed-indefinitely-544458> (viitattu 15.12.2022)

178 Ks. esim. ILO, 2018, Skilling for green jobs in Bangladesh, s. 29, saatavilla osoitteessa: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-dhaka/documents/publication/wcms_694947.pdf

179 Finnwatch, 24.3.2022, Valokeilassa-podcast: Ilmastonmuutoksen vaikutus työpaikkoihin, <https://open.spotify.com/show/3WY4bsugBm3CgiLcL0l3rh> (viitattu 23.11.2022)

Arviolta kaksi miljoonaa nuorta siirtyy Bangladeshissa vuosittain työelämään¹⁸⁰. Hallitus on todennut, että Bangladeshin on monipuolistettava tuotantopohjaansa ja talouttaan ja pyrittävä valtaamaan uusia markkinoita. Tämä avasi työllistymismahdollisuuksia maan kasvavalle työväestölle.¹⁸¹

Ongelmana on, kuten kansalaisjärjestöjen edustajat totesivat, että ”noita [muiden alojen] työpaikkoja ei vain ole vielä näkynyt”. Haastateltavat jatkoivat: ”Sen sijaan olemme nähneet, kuinka Bangladeshin hallitus pitää [ratkaisuna] ylimääräisen työvoiman vientiä ulkomaille, jolloin hallituksen ei tarvitse pitää työntekijöistä huolta eikä toteuttaa mitään sosiaalisia ohjelmia.”

Bangladeshin hallitus on tosiaankin ottanut tavoitteekseen ylijäämätyövoiman lähettämisen ulkomaille¹⁸². Hallitus on itse todennut, että työntekijöiden siirtyminen ulkomaille auttaa lievittämään kotimaisiin työmarkkinoihin kohdistuvia paineita ja lisää maan valuutatuloja. Ulkomailla työskentelevät bangladeshilaiset ovat jo nyt merkittävä – vaate- ja tekstiiliteollisuuden jälkeen toiseksi suurin – ulkomaanvaluutan lähde maalle.

Viranomaiset ovat myös ilmoittaneet aloitteesta, jonka päämääränä on perustaa sata uutta talousaluetta maan alikehittyneille alueille¹⁸³. Näiden uusien talousalueiden luvaan tuovan 10 miljoonaa uutta työpaikkaa vientiteollisuuteen. Talousalueet nauttivat erilaisista veroeduista¹⁸⁴, aivan kuten Bangladeshin vientiteollisuusalueet¹⁸⁵, ja ne noudattavat myös vientiteollisuusalueiden omaa työläinsäädäntöä, joka on heikompi kuin muualla maassa¹⁸⁶. Haastateltavien mukaan ilmastosiirtolaiset näyttäisivät olevan yksi kohderyhmä uusien talousalueiden työpaikoille¹⁸⁷.

180 Ks. esim. Sumi, H. F., Reaz, M. M., 2020, Building Competitive Sectors for Export Diversification: Opportunities and Policy Priorities for Bangladesh, s. 8. saatavilla osoitteessa: <http://documents.worldbank.org/curated/en/982561587362264731/Building-Competitive-Sectors-for-Export-Diversification-Opportunities-and-Policy-Priorities-for-Bangladesh>

181 Ks. esim. General Economics Division (GED), Bangladesh Planning Commission, Ministry of Planning, 2020, Perspective Plan of Bangladesh 2021–2041, s. 91, saatavilla osoitteessa: <http://oldweb.lged.gov.bd/uploadeddocument/unitpublication/1/1049/vision%202021-2041.pdf>

182 Ks. esim. Arab News, 2.3.2022, Bangladesh sets target to send 1 million workers abroad in 2022, <https://www.arab-news.com/node/2035006/world> (viitattu 22.11.2022)

183 Dhaka Tribune, 28.11.2021, BEZA plans to create 1C new jobs in 100 EZs, <https://www.dhakatribune.com/business/2021/11/28/beza-plans-to-create-1c-new-jobs-in-100-ezs> (viitattu 30.11.2022)

184 Ks. Bangladesh Economic Zones Authority, Incentives for Developers, saatavilla osoitteessa: <http://www.beza.gov.bd/wp-content/uploads/2020/11/Incentives-packages-11.2020.pdf>

185 Ks. Bangladesh Export Processing Zones Authority, Incentives & Facilities, <https://www.bepza.gov.bd/content/incentives-facilities>

186 Bangladesh EPZ Labour Act, 2019, saatavilla osoitteessa: https://www.bepza.gov.bd/public/storage/upload/content-file/210731064604-32765_6059605792686867415.pdf. Ks. myös Bangladesh Export Processing Zones Authority, Labor Issues FAQ, <https://www.bepza.gov.bd/content/faq>

187 Ks. esim. Bloomberg, 30.3.2022, For Climate Migrants in Bangladesh, Town Offers New Life, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-03-30/for-climate-migrants-in-bangladesh-town-offers-new-life?leadSource=uverify%20wall> (viitattu 23.11.2022)

Vaate- ja tekstiilialalla tällä hetkellä vallitseva työvoimapula johtuu ainakin osittain koronarajoitusten poistumisesta¹⁸⁸. Osa pandemian aikana irtisanotuista tai itse irtisanoutuneista vaate- ja tekstiiliteollisuuden työntekijöistä ei ole palannut alan töihin.

Työntekijäpula on lisännyt jäljelle jääneisiin työntekijöihin kohdistuvaa painetta, mistä kertoo esimerkiksi alan työntekijöiden muissa tutkimuksissa raportoima töihin pakottaminen¹⁸⁹ sekä alihankintatyön lisääntyminen. Alihankintaa tekevät tehtaat ovat ostajien valvonnan kohteena harvemmin kuin suorat toimittajat, ja työolot niissä voivat olla huonommat. Hiljattain on esimerkiksi raportoitu, että tällaiset tehtaat ovat värvänneet lapsia ja nuoria työntekijöiksi¹⁹⁰. Tätä raporttia varten haastatellut ammattiyhdistysjohtajat sanovat, että jos kysyntä ja ostajien tilaukset vähenisivät merkittävästi, työpaikkoja katoaisi ensimmäisenä juuri alihankintatehtaista.

4.4 Vaihtoehtoiset työllistymismahdollisuudet

Tätä raporttia varten haastatelluilta työntekijöiltä kysyttiin, mitä vaihtoehtoisia työllistymismahdollisuuksia heillä olisi, jos he menettäisivät nykyisen työpaikkansa vaate- ja tekstiiliteollisuudessa. Monet ilmaisivat huolensa toimeentulostaan sellaisessa tilanteessa.

”Perheeni on täysin riippuvainen minun palkastani, ja jos minulla ei ole työtä, he joutuvat kadulle.”

- Ryhmähaastatteluun osallistunut työntekijä

”Minulla ei olisi enää varaa kouluttaa lapsiani. En pystyisi pitämään huolta vanhemmistani ja perheestäni.”

- Työntekijä Netrokonasta

Jotkut tehtaansa ammattiyhdistyksen edustajina toimivat työntekijät ilmaisivat huolensa siitä, että laajamittaiset työpaikkojen menetykset vaate- ja tekstiilialalla johtaisivat kaaokseen koko maassa ja että ”miljoonat perheet näkisivät nälkää”. Eräs ammattiyhdistyksen edustaja totesi kuitenkin, että monet työntekijät pitävät työtä vaate- ja tekstiilialalla alun alkaenkin tilapäisratkaisuna ja laativat suunnitelmia työpaikan menettämisen varalle.

Joka tapauksessa työntekijöiden mukaan heidän vaihtoehtoiset työllistymismahdollisuutensa olisivat tällaisissa tilanteissa vähäiset. Monet sanoivat ottavansa periaatteessa vastaan mitä tahansa työtä, mutta todellisuudessa heille olisi tällä hetkellä töitä tarjolla

188 Daily Star, 2.2.2022, Worker shortage a new challenge for RMG, <https://www.thedailystar.net/business/economy/news/worker-shortage-new-challenge-rmg-2952581> (viitattu 22.11.2022)

189 Christian AID & Centre for Policy Dialogue, Presentation on CA-CPD Study on Debate and recent export growth and decent employment in RMG industry: A UNGPs perspective, s. 42, saatavilla osoitteessa: <https://cpd.org.bd/wp-content/uploads/2022/09/Debate-on-Recent-Export-Growth-and-Decent-Employment.pdf>

190 Ibid, s. 29

ainoastaan epävirallisen talouden piirissä, kuten kotiteollisuudessa (*cottage industry*)¹⁹¹, teekioskiyrittäjinä tai tiilenpolttajina. Jotkut mainitsivat pienviljelyn ainoaksi vaihtoehdoksi vaate- ja tekstiiliteollisuuden työpaikalle. Miehet arvelivat myös voivansa yrittää ansaita elantonsa riksakuskeina, naiset kotiapulaisina.

Työntekijät totesivat, että vaihtoehtoisten työllistymismahdollisuuksien lisäksi he tarvitsivat tukea päivittäiseen toimeentuloon, mikäli vaate- ja tekstiilialan työpaikat merkittävästi vähenisivät. Ammattiyhdistysten edustajat sekä kansallisella että tehdastasolla korostivat myös tarvetta vaihtoehtoisille työllistymismahdollisuuksille ja pienyrittäjille suunnatulle tuelle yritystoiminnan kehittämiseksi (myös pienlainojen avulla). Lisäksi he painottivat työntekijöiden kouluttamisen ja uudelleen koulutuksen tärkeyttä välttämättömänä tukimekanismina muutoksissa. Haastateltujen mukaan näihin haasteisiin vastaaminen edellyttää yhteistyötä tehtaiden, ostajien ja hallituksen välillä.

”Tarvitaan vaihtoehtoisia työllistymismahdollisuuksia, koulutusta, automaatio-taitoja, osaamista – tämä on hallituksen tehtävä, ja ihmisten on oltava ammatitaitoisempia. Ostajien on [omaksuttava] vastuullisia ostokäytäntöjä, [tarjottava] oikeudenmukaisia palkkoja, oikeudenmukaisia etuuksia – monia asioita.”
- Ammattiyhdistysjohtaja

Haastatellut työntekijät katsoivat, että heidän vaihtoehtoiset työllistymismahdollisuutensa olisivat vähäiset, mikäli vaate- ja tekstiilialan työpaikat merkittävästi vähenisivät.

191 Kotiteollisuudella tarkoitetaan valmistusta, joka tapahtuu ihmisten kodeissa eikä tarkoitukseen varta vasten rakennetuissa teollisuuslaitoksissa.

4.5 Työntekijöiden taloudellinen resilienssi

Useimmat tätä raporttia varten haastatellut työntekijät kertoivat nettopalkkansa olevan noin 9 000–15 000 takaa (noin 85–142 euroa¹⁹²) kuukaudessa ylityöt mukaan lukien. Otokseen kuului työntekijöitä eri palkkaluokista matalimmasta palkkaluokasta (grade 7, esimerkiksi apulainen) keskimmäisiin palkkaluokkiin (grade 3, esimerkiksi ylempi koneenkäyttäjät). Tämän palkkatason saavuttamiseksi työntekijät tekivät töitä jopa 60 tuntia viikossa. Silloinkin heidän palkkansa oli selvästi alle elämiseen riittävän tason.

Global Living Wage Coalitionin mukaan elämiseen riittävä (netto)kuukausipalkka on hieman yli 19 000 takaa (179 euroa) Dhakan ympäryskaupungeissa ja lähialueilla (mukaan lukien Gazipur ja Ashulia) ja noin 23 000 takaa (217 euroa) Dhakassa. Tässä palkalla tarkoitetaan normaalin työajan palkkaa ilman ylityökorvauksia¹⁹³. Ainakin parhaiten palkattujen haastateltujen ansiot näyttävät kuitenkin olevan samaa luokkaa kuin hiljattain tehty arvio valmisvaate-työntekijän keskiansioista Bangladeshissa¹⁹⁴. Bangladeshissa vaate- ja tekstiilialan työpaikkojen vähimmäispalkka on alimmillaan 8 000 takaa (76 euroa, palkkaluokka 7) kuukaudessa 48 tunnin kuusipäiväisellä työviikolla. Korkeimmassa palkkaluokassa (grade 1) vähimmäispalkka on 17 510 takaa kuukaudessa (165 euroa). Vähimmäispalkka koostuu peruspalkasta ja lisistä vuokraa, terveydenhoitoa, liikkumista ja ruokaa varten¹⁹⁵. Osalle haastatelluista maksettiin heidän palkkaluokkansa mukaista vähimmäispalkkaa.

Normaalisti monet vaate- ja tekstiiliteollisuuden työntekijät ovat valmiita tekemään ylitöitä päästäkseen paremmille ansioille. Bangladeshin työlainsäädännön mukaan normaali työaika vaate- ja tekstiilialalla on kahdeksan tuntia päivässä ja 48 tuntia viikossa. Ylitöitä on luvallista tehdä kaksi tuntia päivässä. Toisinaan hallitus voi kuitenkin väliaikaisesti löysätä ylityöaika-rajajoja auttaakseen teollisuutta vastaamaan kysyntään. Esimerkiksi kesäkuussa 2022 raportoitiin, että hallitus sallisi neljä tuntia ylitöitä päivässä vientiin suuntautuneella valmisvaatealalla¹⁹⁶.

192 1 BDT = 0,0094 EUR

193 Global Living Wage Coalition, Living Wage Update Report: Dhaka and Satellite Cities, Bangladesh, 2022, saatavilla osoitteessa: https://www.globallivingwage.org/wp-content/uploads/2018/06/Updaterreport_-Bangladesh-and-Satellite-Cities_-2022_30042022.pdf

194 Valmisvaate- ja tekstiiliteollisuuden työntekijän nettopalkka maaliskuussa 2022 oli keskimäärin 15 633 takaa ylityöt mukaan lukien. Luku perustuu 105 työntekijän otokseen. Ks. Christian Aid & Centre for Policy Dialogue, Presentation on CA-CPD Study on Debate and recent export growth and decent employment in RMG industry: A UNGPs perspective, saatavilla osoitteessa: <https://cpd.org.bd/wp-content/uploads/2022/09/Debate-on-Recent-Export-Growth-and-Decent-Employment.pdf>

195 Ministry of Labor and Employment, 2018, Monthly wage rate for garments industry, <https://idoc.pub/documents/minimum-wages-in-bangladesh-2018-gazette-english-notary-vlr902076wlz> (viitattu 19.12.2022)

196 The Financial Express, 1.4.2022, Govt allows two more hours of overtime for RMG workers, <https://thefinancialexpress.com.bd/trade/govt-allows-two-more-hours-of-overtime-for-rmg-workers-1654052827> (viitattu 20.11.2022)

Elokuusta 2022 lähtien Bangladeshin hallitus on kuitenkin myös rajoittanut tehtaiden toiminta-aikoja. Syynä tähän on korkea energian hinta, ja siitä aiheutunut sähköpula.¹⁹⁷ Teollisuuden edustajat ovat ilmaisseet huolensa sähkökatkoista, sillä ne vaikuttavat tehtaiden kykyyn vastata kysyntään. Sähköpula on myös vähentänyt Bangladeshista tehtyjä tilauksia, koska tehtaiden toimitusvarmuus on kärsinyt.¹⁹⁸

Sähköpulan seurausta on myös se, että tätä raporttia varten tehtyjen työntekijähaastattelujen aikaan tehtaissa ei ollut tarjolla ylitöitä, eikä näin ollen myöskään ylityökorvauksia. Lisäksi Bangladeshissa inflaatio on tänä vuonna ollut korkeimmillaan vuosikymmeneen¹⁹⁹. Kuten monet haastateltavat huomauttivat, heidän palkkaansa ei kuitenkaan ole tehty inflaatiokorjausta, vaikka muun muassa ruoka, vuokrat ja matkakustannukset ovat kaikki kallistuneet.

Työntekijöiden vastaukset, jotka koskivat toimeentulon turvaamista, heijastelivat näitä tekijöitä. Tätä raporttia varten haastatellut työntekijät kertoivat lähes poikkeuksetta toimeentulovaikeuksista. Jotkut kertoivat, että he olivat joutuneet muuttamaan ruokavaliotaan. Lähes kaikki olivat turvautuneet velkaan, jotta heillä olisi varaa maksaa ruoasta, sairaanhoidosta, lasten koulutuksesta ja iäkkäiden vanhempiensa hoidosta.

Useimmat kertoivat, etteivät he voi saada lainaa pankista ilman vakuuksia, minkä vuoksi he kääntyvät ystävien ja sukulaisten puoleen tai lainaavat rahaa paikallisilta koronkiskureilta. Haastateltujen mukaan koronkiskurit veloittavat lainasummasta riippuen kolmesta viiteen prosenttia kuukausikorkoja, ja jos lyhennyksiä ei makseta ajallaan, velallinen saattaa joutua kokemaan solvauksia ja jopa pahoinpitelyä.

Vaikka työntekijät ottavat lainaa, he eivät silti pysty säästämään pahan päivän varalle. Tätä raporttia varten haastateltujen ammattiyhdistysliikkeen ja kansalaisjärjestöjen edustajien mukaan elämiseen riittävän palkan maksaminen on paras tapa edesauttaa työntekijöiden sopeutumista ilmastonmuutokseen.

Ilman elämiseen riittävää palkkaa työntekijöillä, joille on pitkään maksettu ”köyhyyspalkkaa”, ei ole varaa sopeutua ilmastonmuutoksen vaikutuksiin jokapäiväisessä elämässään. Joidenkin haastateltavien mielestä ”oikeudenmukainen siirtymä” on vain uusi nimitys pitkälle sarjalle erilaisia ”eettisiä toimintaohjeita”, joiden ytimessä on pitkäaikainen kysymys ihmisarvoisen työn takaamisesta kaikille ja erityisesti elämiseen riittävästä palkasta ja ammattiyhdistysoikeuksista.

197 Ks. esim. Deutsche Welle, 11.10. 2022, Europe's Liquefied Natural Gas demand surge hits Asia, <https://www.dw.com/en/lng-european-thirst-for-natural-gas-puts-bangladesh-and-pakistan-in-the-dark/a-63401354> (viitattu 26.1.2023)

198 Ks. esim. New Age Bangladesh, 11.10.2022, RMG exporters in Bangladesh fret over worsening power crisis, <https://www.newagebd.net/article/183423/rmg-exporters-in-bangladesh-fret-over-worsening-power-crisis>; Al-Jazeera/Bloomberg, 2.8.2022, Bangladesh's garment sector faces energy, demand crises, <https://www.aljazeera.com/economy/2022/8/2/bangladeshs-garment-sector-faces-energy-demand-crisis> (viitattu 30.11.2022)

199 The Business Standard, 5.10.2022, Inflation jumps to 9.5% in Aug, drops to 9.1% in Sep: Minister, <https://www.tbsnews.net/economy/inflation-jumps-95-aug-drops-91-sep-minister-508926> (viitattu 30.11.2022)

Sosiaaliturvaa tulisi myös parantaa. Tätä raporttia varten haastatellut ammattiyhdistysjohtajat esittivät, että ostajat ja tuottajat voisivat perustaa ja osin rahoittaa yksityisen järjestelmän²⁰⁰, jolla voitaisiin tukea työntekijöitä tietyissä tilanteissa, esimerkiksi työpaikan menetyksen yhteydessä.

4.6 Työntekijöiden ääni ei kuulu ilmastokeskustelussa

”Liiton ääni voi olla myös vuoropuhelussa hallituksen, ostajan, yrityksen ja eri sidosryhmien kanssa – tämä on ratkaisu.”

- Ammattiyhdistysjohtaja

Vaikka useat tätä raporttia varten haastatellut työntekijät kertoivat keskustelleensa työtoveriensa tai jopa esimiestensä kanssa sään ääri-ilmiöistä, kuten rankkasateista, tulvista, helleaalloista ja kuivuudesta, kukaan ei ollut tietoinen mistään virallisista esimiesten ja työntekijöiden välisistä liittyvistä keskusteluista näistä teemoista.

Kuten alaluvussa 4.2 mainittiin, useimmat tätä raporttia varten haastatelluista työntekijöistä eivät tunteneet termiä ”ilmastonmuutos” tai eivät ainakaan tieneet, mitä se tarkkaan ottaen tarkoittaa.

Aktiiviset työntekijät, jotka toimivat tehtaidensa ammattiyhdistyksissä, kertoivat kuulleensa, että eräät ostajayritykset vaativat tehtaita parantamaan jäteveden käsittelyä ja jätteiden kierrätystä. Vaate- ja tekstiiliteollisuus on merkittävä Dhakan valuma-alueen saastuttaja, ja hallitus on julistanut kolme Dhakassa sijaitsevaa jokea ”biologisesti kuolleiksi” niihin päätyvien jätevesien vuoksi²⁰¹. Jotkut kertoivat myös, että heidän ammattiyhdistyksensä on neuvotellut ostajien kanssa muun muassa työsuhteiden ja työolojen harmonisoinnista²⁰². Kukaan ei kuitenkaan maininnut, että ostajien kanssa olisi keskusteltu ilmastonmuutoksesta tai siihen liittyvistä vaatimuksista. Kansalaisjärjestöjen edustajat eivät myöskään olleet tietoisia mistään ilmastonmuutokseen liittyvistä keskusteluista vaatamerkkien ja työntekijöiden edustajien välillä.

Erityisesti kansalaisjärjestöjen haastateltavat ilmaisivat huolensa ympäristö- ja työväenliikkeiden välisen yhteistyön puuttumisesta ja siitä, että työntekijöiden edustajat ja

200 Tällaisia järjestelmiä Bangladeshissa ovat *provident fund* ja *benevolent fund*. Provident fund on rahasto, johon yrityksen työntekijät maksavat 7–8 prosenttia peruspalkasta ja yritys vastaavan summan. Työntekijät voivat saada rahastotililleen tallennetun summan työsuhteen päättymisen jälkeen. Provident fund on pakollinen, jos vähintään 75 prosenttia yrityksen työntekijöistä sitä vaatii; se on myös pakollinen vientiteollisuuden talousvyöhykkeillä. Ks. lisätietoa Bangladeshin työlain XVII luvusta. Yritykset voivat myös perustaa muita rahastoja tarjotakseen työntekijöille hyvinvointipalveluja (*benevolent fund*). Ks. lisätietoa Bangladeshin työlain XV luvusta.

201 ILO, 2021, Effective regulations? Environmental impact assessment in the textile and garment sector in Bangladesh, Cambodia, Indonesia and Viet Nam, s. 19, saatavilla osoitteessa https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_802429.pdf

202 Nämä haastateltavat eivät muistaneet, mitkä ostajayritykset olivat osallistuneet keskusteluihin. Tämä viittaa siihen, että vuoropuhelu tehdastason ammattiyhdistysten ja ostajayritysten välillä ei välttämättä ole kovin säännöllistä tai tiivistä.

ammattiyhdistykset sivuutetaan Bangladeshin ilmastonmuutoskeskustelussa.

Ammattiyhdistysten haastateltavien mukaan Bangladeshin ammattiyhdistysliike on vasta nyt herännyt käsittelemään ilmastovaikutuksia ja oikeudenmukaisen siirtymän kysymyksiä. Jotkut pitivät ennakkosuunnittelun ja valmistautumisen puutetta ongelmana. Tietoisuus ilmastonmuutoksesta ja siihen liittyvistä kysymyksistä ei kuitenkaan ole kovin laajaa eikä syvällistä, joten ensimmäiseksi tarvitaan lisää tietoa ja koulutusta.

5. Suomessa toimivien yritysten näkemyksiä oikeudenmukaisesta ekologisesta siirtymästä

Finnwatch ja Suomen tekstiili ja muoti ry järjestivät joulukuussa 2022 Suomessa toimiville vaate- ja tekstiilialan yrityksille tilaisuuden alan oikeudenmukaisesta ekologisesta siirtymästä. Tilaisuuteen osallistui 21 yritysten edustajaa.

Yritysten näkemyksiä kartoitettiin pienissä keskusteluryhmissä, joissa noudatettiin Chatham House -sääntöä. Seuraaviin alalukuihin on koostettu keskusteluissa esiin nousseita yritysten näkemyksiä.

5.1 Ilmastotoimia pidetään tärkeinä, alihankintaketjun päästöt kuitenkin iso haaste

Osa yrityksistä on asettanut itselleen hiilineutraaliustavoitteen, ja ilmastotoimia pidetään tärkeänä. Erityisenä haasteena nostettiin kuitenkin esiin scope 3 -päästöt, joita pidettiin haastavina jo pelkän luotettavan laskennan näkökulmasta.

Yritysten mukaan niiden on hyvin vaikeaa tutkia arvoketjun päästöjä, ja luotettavan tiedon saaminen on hankalaa. Myös luotettavien laskentapalveluiden tunnistamista pidettiin vaikeana. Kun tiedot ovat epävarmoja, tulee myös niiden kommunikoimisesta haasteellista. Sidosryhmille kuten kuluttajille kerrottavien lukujen tulisi olla oikein. Samalla todettiin, että tavoitteisiin ei kuitenkaan päästä, jos pelätään niin paljon virheitä, että se estää työn etenemisen.

Arvoketjujen päästöihin puuttuminen edellyttää yhteistyötä alihankkijoiden ja muiden ostajien kanssa. Ilman ostajayritysten yhteistyötä voi olla vaikea saada tarvittavaa vipu-

vartta muutosten ajamiseen. Tällaisten yhteistyökeskustelujen käynnistäminen tuntuu osassa yrityksistä kuitenkin haastavalta jo pelkän toimitusketjun koon tähden. Ensimmäinen tuotantoporras on vielä kohtuullisen rajattu joukko, mutta kun mennään syvemmälle arvoketjuun, toimijoiden määrä kasvaa eksponentiaalisesti.

Useat keskustelijat nostivat isona haasteena esiin sen, että globaalissa etelässä toimivien kumppanien tietotaso ja ymmärrys kasvihuonepäästöistä on hyvin matala. Vain harva kumppani mittaa tai on asettanut näiden suhteen mitään tavoitteita.

Monet brändit ovat jo aloittaneet toimet arvoketjujen päästöjen hallitsemiseksi, ja ostajat kysyvät näitä tehtailta entistä enemmän. Tieto lisääntyy silti hyvin hitaasti. Tämä näkyy erityisesti arvoketjun alemmissa portaissa, joilla ei välttämättä ole mitään käsitystä oman tuotannon aiheuttamista päästöistä ja niiden ongelmista. Toisaalta moni osallistuja korosti myös, että tilanne on muuttumassa ja keskustelu on jo paikoin helpottunut, kun päästöistä tai muista ympäristöasioista kyselemistä ei enää ihmetellä. Päästöt ja niiden todentaminen ovat nykyisin ostajille tärkeitä kriteereitä uusien kumppanien valinnassa.

5.2 Toimintamaalla iso merkitys päästöihin

Päästöjen vähentämisen osalta toimintamaalla koettiin olevan suuri merkitys. Yritysten on esimerkiksi helpompi tehdä muutoksia energianlähteisiin Vietnamsissa kuin Kiinassa.

Toisaalta keskusjohtoisessa Kiinassa tilanteet voivat elää nopeasti, ja kokonaisten alueiden energiapaletti voi vaihtua yhdessä yössä. Kiinan vihertyminen esimerkiksi vesivoiman lisäämisen kautta ei kuitenkaan ole aina sopusoinnussa ihmisoikeuksien tai biodiversiteetin suojelun kanssa, mihin yksittäisten yritysten on kuitenkin mahdotonta vaikuttaa.

Osa keskustelijoista oli kokenut Vietnamin hyväksi toimintamaaksi, sillä siellä energiatehokkaita tehtaita ja uusiutuvaa energiaa on käytössä. Intiassa kumppanit ovat lähteneet investoimaan uusiutuvaan energiaan, kuten aurinkopaneeleihin myös itsenäisesti. On hyvä huomata, että myös Euroopassa joissain maissa on edelleen vanhaa ja likaista tuotantoa, jonka muuttamiseen tarvitaan poliittista painetta kunkin maan sisältä.

Keskusteluissa nostettiin esiin, että yritykset kartoittavat jatkuvasti vaihtoehtoisia toimittajia ja arvoketjuja, mutta pitkäkestoiset kumppanuudet ovat erityisen tärkeitä, koska niissä yritys pystyy eniten vaikuttamaan.

Yrityksissä on valmiuksia tavarantoimittajien tukemiseen esimerkiksi rahallisesti energiasiirtymässä. Joissain yrityksissä on keskusteltu siitä, että tällä hetkellä päästöjen kompensoimiseen käytetyt rahat käytettäisiin arvoketjujen päästövähennysten rahoittamiseen. Tällöin vaikutukset olisivat selvemmin ”omissa käsissä”.

Tähän tarvittaisiin kuitenkin käytännön esimerkkejä rahoitusmekanismeista, sopimusmalleista ja työkaluista esimerkiksi yhteisten tavarantoimittajien aurinkosähköjärjestel-

mien rahoittamiseen. Lisäksi tällaisten hankkeiden toteuttamiseen tarvitaan paikallistuntemusta kohdemaan lainsäädännöstä ja viranomaisprosesseista. Osa keskustelussa mukana olleista yrityksistä piti itselleen realistisena tavoitteena lähteä mukaan johonkin tällaiseen yhteistyöhankkeeseen.

5.3 Materiaalivalinnoilla voidaan vähentää päästöjä, mutta laatu aiheuttaa huolta

Materiaalivalintoja pidettiin kohtuullisen helppona tapana aloittaa yrityksen päästövähennykset. Keskustelussa nostettiin esiin, että esimerkiksi kierrätettyyn polyesteriin siirtymisen voi vähentää päästöjä enemmän kuin mihin pääsee vähäpäästöisempään tuotantolaitokseen vaihtamalla.

Moni keskustelija korosti suunnittelun merkitystä. Suunnittelijoita tulisi kouluttaa ja ohjata hyödyntämään kierrätysmateriaaleja sekä suunnittelemaan tuotteita kierrätettävyyden näkökulmasta. Tuotteita voisi tehdä nykyistä enemmän niin sanotuista monomateriaaleista, eli vain yhtä kuitua käyttävistä materiaaleista, ja käytetyn kuidun kierrätystä voisi suunnitella useamman käyttökerran päähän. Esimerkiksi hyvälaatuinen puuvillakuitu voitaisiin kierrättää puuvillatuotteiksi monta kertaa, ja kun kuidun laatu alkaa heikentyä, siihen voitaisiin vasta lopuksi sekoittaa muita materiaaleja.

Vastuulliset materiaalit ovat kuitenkin kalliimpia, ja niiden toimitusajat voivat olla pidempiä. Kierrätyskuiduissa haasteita on myös laadun kanssa: synteettisissä materiaaleissa laatu säilyy paremmin, mutta ei-synteettisissä laatu usein heikkenee, kun kuituja käsitellään.

Vakiintuneet pitkäkestoiset kumppanit eivät aina pysty toimittamaan tuotteita uudesta materiaalista. Silloin voidaan joutua tekemään valintoja ekologisesti kestävämpien materiaalien ja luotettavien, pitkäkestoisten kumppanien välillä. Myös liikesalaisuudet voivat vaikeuttaa materiaalien valmistuksessa syntyvien päästöjen luotettavaa todentamista. Välillä tarvitaan esimerkiksi luotettavia konsultteja, jotka pystyvät laskemaan valmistuksen päästöt, jos kangastoimittaja ei suostu avaamaan ”reseptiään” suoraan asiakkaalle.

Parhaimmillaankin materiaalivalinnoilla voidaan kuitenkin saavuttaa vain noin 10–20 prosentin tuotekohtaiset päästövähennykset, eli on selvää, että tarvitaan myös vaikeammiksi koettuja toimenpiteitä, kuten vaikuttamista arvoketjuissa käytettäviin energialähteisiin ja kuluttajien käyttäytymiseen.

Kierrätyskuitujen ekologisuudesta käytävään keskusteluun kaivattiin myös lisää syvyyttä: alalla tavanomaista PET-pullojen kierrätystä polyesteriksi pidettiin riittämättömänä toimenpiteenä, ja erilaisiin kierrätyskuituja koskeviin väitteisiin katsottiin liittyvän paljon viherpesua.

5.4 Kulutuskäyttämiseen vaikuttaminen

Moni keskustelija katsoi, että ilmastotavoitteisiin pääsemiseksi sekä kuluttamista että tuotantoa on vähennettävä. Vaatteiden liian halvat hinnat nähtiin syynä moneen tuotantoketjun ongelmaan. Jos vaatteet olisivat arvokkaampia, kuluttajat ostaisivat niitä enemmän tarpeeseen, pitäisivät tuotteista parempaa huolta ja veisivät ne lopuksi uusiokäyttöön.

Yritykset voivat vaikuttaa tähän tekemällä mahdollisimman laadukkaita ja pitkäikäisiä tuotteita, jotka kestävät sukupolvelta toiselle. Tätä tukevat uudet liiketoimintamallit, kuten second hand -tuotteiden myynti sekä takuu- ja korjauspalvelut, jotka voivat nousta ekologisen siirtymän myötä uudenlaiseen merkitykseen. Ilman vaate- ja tekstiilialan sääntelyä muutosta kuitenkin tuskin tapahtuu.

Keskusteluissa nousi esiin, että second hand -tuotteiden kaupassa on toistaiseksi vaikeaa saada synnytettyä riittävästi arvoa niin, että tuotteiden myynnistä jäisi riittävästi viivan alle. Kuluttajat eivät ole valmiita maksamaan käytetyistä tuotteista, sillä uudet vastaavat tuotteet ovat aivan liian halpoja. Myös kuluttajien asenteissa on edelleen muutettavaa: vaatekaupan osalta second hand -markkinat yleistyvät, mutta kodintekstiilien kuten vuodevaatteiden kohdalla asenteet ohjaavat edelleen uuden tuotteen ostamiseen.

Haasteena nähtiin myös oman toiminnan pitäminen kannattavana tilanteessa, jossa siirtymän myötä tuotantokustannukset nousevat, mutta tuotantovolyymit ja myyntivolyymit laskevat. Nousevia kustannuksia voi olla vaikea viedä täysimääräisesti kuluttajahintoihin.

Kuluttajahintojen nousu nähtiin myös oikeudenmukaisuuskysymyksenä, johon tulisi miettiä ratkaisuja. Jos kallis hinta muodostuu joillekin kuluttajille hankinnan esteeksi, tulisiko yritysten miettiä esimerkiksi osamaksutyyppejä keinoja, joilla näitä esteitä voidaan alentaa?

5.5 Työntekijöistä huolehtiminen

Alalla ei vielä osata sanoa, miten paljon arvoketjut lopulta muuttuvat. Jotkut arvioivat, että ketjut pysyvät melko ennallaan ja ratkaisut löytyvät ennemmin energiantuotannon puhdistumisesta. Toiset taas arvelivat, että ala saattaa muuttua radikaalistikin muun muassa kiertotalouteen siirtymisen seurauksena.

Keskusteluissa nousi esiin huoli siitä, että vihreä siirtymä voi olla ainakin lyhyellä tähtämellä katastrofaalinen vaate- ja tekstiiliteollisuuden haavoittuvassa asemassa oleville työntekijöille. Ilman sääntelyä ja valtioiden päättäväisiä toimia yritykset eivät tule kantamaan vastuuta arvoketjujen työntekijöistä.

”Jos vaatteiden kulutus laskee, joudumme itsekkin vähentämään omia työntekijöitä. On selvää, että omien yt-neuvottelujen keskellä kukaan ei lähde vapaaehtoisesti maksamaan lisää vaikkapa bangladeshilaisen alihankkijan tehtaan työntekijöille”, sanoi yksi osallistuja.

Vastuu omien kumppanien työntekijöistä kuitenkin tunnustetaan, mutta se mietityttää, kuinka pitkälle ketjussa pitää tai voi mennä. Omat paikalliset kontaktit ja läsnäolo koetaan tärkeiksi tavoiksi pitää yhteyttä työntekijöihin. Usein pitää kuitenkin luottaa auditointiraporttiin ja johonkin ihmiseen, johon on ollut yhteydessä vain sähköpostilla.

Päästöjen vähentäminen ja vähenevän tuotannon vaikutukset työllisyyteen ovat yrityksille iso haaste, johon liittyy ristiriitoja. Pitkäkestoisten kumppanien kanssa käytävä keskustelu saattaa olla hyvin avointa, ja tavarantoimittajilta saattaa tulla esimerkiksi pyyntöjä ajoittaa tilauksia "hiljaisille kausille", jotta tuotantolinjat saataisiin pidettyä käytössä eikä työntekijöitä tarvitsisi tilapäisesti irtisanoa. Näitä pyritään yritysten mukaan huomioimaan myös hankinnassa, eli yrityksissä mietitään paljon, mitä tilauksia tehtaille annetaan milloinkin.

Työolojen suhteen tyypilliset ongelmat ovat pitkät työajat ja matalat palkat. Niidenkin ratkaisemiseksi tarvitaan yhteistyötä alan toimijoiden kesken. Osa yrityksistä on jo arvioinut ja kustantanut elämiseen riittävän palkan joidenkin alihankkijoidensa työntekijöille. Keskusteluissa nousi kuitenkin esiin, että nopea inflaatio on syönyt työntekijöiden saamat hyödyt. Työntekijöiden toimeentulo on siis jo nyt vaakalaudalla, vaikka siirtymä ei ole vielä edes kunnolla alkanut.

5.6 Sääntely

Päätäjiltä toivottiin alalle lisää ohjausta. Keskustelussa ehdotettiin esimerkiksi, että laadukkaita, kiertotalouskelpoisia vaatteita tulisi verottaa kevyemmin tai epäekologisia tuotteita voisi vaihtoehtoisesti verottaa haittaverolla tai muilla vastaavilla mekanismeilla.

Vaate- ja tekstiilialan globaaleja arvoketjuja ehdotettiin otettavaksi päästökaupan piiriin laajentamalla hiilitulleja. Yrityksille esitettiin myös velvoitetta huolehtia käytöstä poistetuista tuotteista. Kiertotaloutta edistävien korjauspalveluiden alv-alennus nostettiin myös esiin mahdollisena alan vihertymistä edistävänä sääntelytoimena.

Sääntelyä toivottiin myös tasaisen pelikentän luomiseksi. Euroopan rajalle toivottiin sääntelytoimilla luotavaa "vihreää muuria". Erityisesti kaivattiin keinoja, joilla erilaisista vastuullisuusvaatimuksista piittaamattomat, suoraan kuluttajille tuotteita markkinoivat ultrapikamuotitoimijat saataisiin kuriin. Esitettiin esimerkiksi, että EU-markkinoille suoraan tuotteita tarjoavilta toimijoilta tulisi edellyttää toimilupaa, jonka saamiseksi tulisi täyttää joitain kestävyyskriteereitä.

6. Yhteenveto

”Mikään siirtymä ei voi onnistua ilman ihmisiä, ja siksi siirtymän keskiössä on oltava työntekijöiden hyvinvointi.”

- Bangladeshilainen ammattiyhdistysjohtaja

Vaate- ja tekstiiliteollisuuden ekologisten kestävyysasteiden ratkaiseminen edellyttää perustavanlaatuisia muutoksia vaatteiden ja tekstiilien valmistus- ja käyttötapoihin. Muutokset voivat olla monenlaisia, kuten kiertotalouden ja lähituotannon lisäämistä tai sellaisia kulutustottumusten muutoksia, jotka vähentävät uusien vaatteiden tai tekstiilien tarvetta. Yhdessä muiden kehityssuuntausten, kuten lisääntyvän automaation kanssa nämä muutokset vaikuttavat olennaisesti alan työllisyyteen: osa työpaikoista siirtyy muihin maihin tai maanosiin, osa edellyttää uusia taitoja ja osa häviää kokonaan.

Vaate- ja tekstiilialan nopea muutos ei ole pelkästään markkinaehtoinen tai ilmastopolitiikan välillinen seuraus, sillä EU:n uuteen tekstiilistrategiaan liittyy useita uudistuksia, jotka pakottavat alan yrityksiä muuttamaan toimintatapojaan. Esimerkiksi vaatteiden laatuun ja korjattavuuteen liittyvien vaatimusten myötä eurooppalaisilla markkinoilla on tulevaisuudessa aiempaa vähemmän kysyntää halvalla tuotetuille pikamuotituotteille. Yritysten ilmastovastuuseen tulee vaikuttamaan myös parhaillaan neuvoteltava yritys vastuudirektiivi, joka tullee edellyttämään isoimmilta yrityksiltä liiketoimintamallien muuttamista 1,5 asteen ilmastotavoitteiden mukaiseksi. Myös yritysten vastuullisuusraportointia koskevat vaatimukset ovat kiristyneet merkittävästi uuden kestävyysraportointidirektiivin myötä.

Tämä siirtymä on ennennäkemätön haaste Bangladeshin kaltaisille maille, joiden kansantalous on erittäin riippuvainen vaatteiden ja tekstiilien viennistä. Koronapandemian ensimmäinen aalto keväällä 2020 testasi Bangladeshin työmarkkinoiden resilienssiä äkillisten työllisyysmuutosten varalta ja paljasti siinä keskeisiä haavoittuvuuksia.

Globaalin kysynnän romahtaessa useat kansainväliset vaatemerkit peruuttivat tilauksiaan ja monet tehtaot joutuivat sulkemaan ovensa. Niiden työntekijät menettivät työpaikkansa joko väliaikaisesti tai pysyvästi. Koska tulonsa menettäneille ei ollut – eikä ole vielä – kunnan turvaverkkoa, useimmat heistä joutuivat turvautumaan säästöihinsä (jos heillä niitä oli), lainoihin (jos he niitä saivat), ystävien ja sukulaisten apuun tai useissa tapauksissa kulutuksen vähentämiseen esimerkiksi ruokavaliota muuttamalla.

Tätä raporttia varten haastateltiin kolmen bangladeshilaisen vaatetehtaan työntekijöitä. Haastattelujen tarkoituksena oli kuulla työntekijöiden olosuhteista ja selvittää niitä haavoittuvuuksia, jotka vaikuttavat heidän kykyynsä sopeutua muutoksiin, joita vähähiiliseen talouteen siirtyminen aiheuttaa. Vaikka pandemian pahimmat vaikutukset olivat jo takana, napäin eivätkä teollisuuden rakennemuutokset olleet vielä näkyvissä, työntekijät kamppailivat jo energiakriisin ja korkean inflaation tuomien ongelmien kanssa. Tämä osoittaa, että heidän yleinen taloudellinen resilienssinsä on heikko.

Vaikka ilmastonmuutoksen käsite ei ollutkaan työntekijöille kovin selkeä, he tunsivat hyvin sen seuraukset. Jotkut heistä olivat itse ilmastosiirtolaisia, jotka olivat joutuneet muuttamaan kaupunkiin toistuvien tulvien tai kuivuuden ja jokien vähävetisyyden takia. Ilmastonmuutoksen vaikutukset tuntuvat myös heidän nykyisessä työssään vaateteollisuudessa, sillä esimerkiksi kesät ovat pidentyneet ja muuttuneet paahtavan kuumiksi ja kosteiksi.

Alan palkat ovat selvästi alle toimeentulotason, joten työntekijät eivät pysty säästämään pahan päivän varalle. Tätä raporttia varten haastatellut työntekijät kertoivat lähes poikkeuksetta toimeentulovaikeuksista. Useimmat kertoivat, etteivät he voi saada lainaa pankista vakuuksien puuttumisen tähden. Jos ja kun alan muutos toteutuu, työntekijöillä on niukalti vaihtoehtoisia työllistymismahdollisuuksia. Monet sanoivat ottavansa periaatteessa vastaan mitä tahansa työtä, mutta todellisuudessa heille olisi tällä hetkellä töitä tarjolla ainoastaan epävirallisen talouden piirissä.

Tarve perustavanlaatuisiin muutoksiin alalla ei ole vielä johtanut merkittäviin toimiin, eikä muutosta pidetä välittömänä uhkana nykytilanteelle. Alan toimijat ja sidosryhmät eivät näytä valmistautuvan tulevaan ekologiseen siirtymään, sillä ala kukoistaa nyt ainakin hetkellisesti koronapandemian hellitettyä.

Tätä raporttia varten haastatellut kansalaisjärjestöjen edustajat eivät uskoneet, että vaate- ja tekstiilialan työpaikat Bangladeshissa vähenisivät merkittävästi kysynnän hiipumisen vuoksi. Kysynnän vähenemisen aiheuttamaa työpaikkakatoa pidettiin korkeintaan etäisenä mahdollisuutena. Yksi tärkeimmistä teollisuuden vastauksista alan ympäristökysymyksiin Bangladeshissa ovat tähän mennessä olleet niin sanotut ”vihreät tehtaat”. LEED-sertifioinnin kaltaiset vaatimukset vaikuttavat kuitenkin yksinään riittämättömiltä alan ilmastovaikutusten ratkaisemiseksi.

Työpajakeskustelut sellaisten suomalaisyritysten kanssa, jotka hankkivat tuotteitaan Bangladeshin kaltaisista maista vahvistivat, että vaikka yritykset ovat asettaneet päästövähennystavoitteita, niiden toteuttaminen arvoketjussa on haastavaa ja vielä alkuvaiheessa. Se, että ostajayritysten ilmastotoimet ovat vasta alkutekijöissään selittää osaltaan, miksi muutospainee eivät vielä näy Bangladeshissa.

Työpajaan osallistuneiden yritysten mukaan tarvitaan ostajayritysten välistä yhteistyötä sellaisen vipuvaikutuksen luomiseksi, jonka avulla voidaan tehokkaasti ajaa muutoksia tuotantoon. Jotkin yritykset ilmoittivat etsivänsä vähäpäästöisempiä tuotantovaihtoehtoja, mikä voi olla ennakkovaroitus siitä, että yksittäiset tehtaat – erityisesti sellaiset, jotka eivät pysty raportoimaan päästöistään tai vähentämään niitä – voivat menettää tilauksiaan äkillisestikin.

Pandemian aiheuttamista ongelmista saadut kokemukset ja työntekijöiden viimeaikaiset haastattelut osoittavat, että tulevan siirtymän on oltava hyvin suunniteltu ja oikeudenmukainen. Toimet, joihin kansainvälisten vaatemerkkien on ryhdyttävä päästöjensä vähentämiseksi, voivat johtaa monenlaisiin muutoksiin niiden toiminnassa ja arvoketjuissa.

Kun yritykset suunnittelevat näitä toimia, niiden tulee ottaa tehtaat ja niiden työntekijät mukaan alusta alkaen. Myös ammattiyhdistysten ääni on otettava huomioon tässä prosessissa. Vain siten siirtymä voi olla oikeudenmukainen työntekijöiden kannalta ja antaa heille mahdollisuuden suunnitella elämänvalintojaan hyvissä ajoin.

7. Suositukset

Vaatemerkeille ja jälleenmyyjille

- Yritysten on sitouduttava 1,5 asteen ilmastotavoitteeseen ja saavutettava nettonollapäästöt mahdollisimman nopeasti vähentämällä koko arvoketjansa päästöjä. Science Based Targets -aloitteen kaltaisten työkalujen käyttöä tulee pitää vähimmäisvaatimuksena ilmastotoimille. Vaadittavia päästövähennyksiä tulee täydentää päästöjen kompensoinnilla käyttäen korkealaatuisia hillintäyksiköitä esimerkiksi Nordic Dialogue -suositusten mukaisesti²⁰³.
- Omien ilmastotoimiensa ja -tavoitteidensa lisäksi yritysten tulisi edistää alan yleistä siirtymää osallistumalla yhteisiin aloitteisiin (joita ovat esimerkiksi The Fashion Pact tai UN Fashion Industry Charter for Climate Action). Suomessa yritysten ilmastoyhteistyötä edistetään Suomen Tekstiili & Muoti ry:n lanseeraamalla Hiilineutraali tekstiiliala 2035 -sitoumuksella.
- Nettonollatavoite edellyttää yleensä muutoksia yritysten strategioihin ja liiketoimintamalleihin. Yritysten on otettava huomioon oikeudenmukaisen siirtymän periaatteet toteuttaessaan näitä muutoksia ja suunnitellessaan päästövähennyksiä. Tämä tarkoittaa, että ilmastotoimien ihmisoikeusvaikutuksia tulee arvioida ja käsitellä koko arvoketjun osalta. Se tarkoittaa myös avointa ja laajaa keskustelua tehtaiden, niiden työntekijöiden ja heidän edustajiensa sekä muiden sidosryhmien kanssa sekä niiden ottamista mukaan suunnitteluun. Yritysten tulee myös kiinnittää erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa tai syrjäytymisvaarassa oleviin ryhmiin ihmisoikeuksia koskevassa huolellisuusvelvoiteprosessissaan.
- Ilmastotoimista ja -tavoitteista raportoidessaan yritysten tulee käyttää indikaattoreita, jotka avaavat työntekijöihin ja heidän yhteisöihinsä kohdistuvia vaikutuksia ja joissa kohdistetaan erityishuomio haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin.

203 Nordic Dialogue, 2022, Harnessing voluntary carbon markets for climate ambition, <https://www.norden.org/en/publication/harnessing-voluntary-carbon-markets-climate-ambition> (viitattu 13.12.2022)

- Jos ilmastotavoitteiden saavuttaminen edellyttää tietyn toiminnan lopettamista, on tärkeää ilmoittaa asiasta riittävän ajoissa tehtaalle ja muille sidosryhmille, myös työntekijöille. Kun yritykset sulkevat tuotantolaitoksia tai vetäytyvät jostakin liikekumppanuudesta, niiden tulee tunnistaa tällaisesta toimesta aiheutuvat haitalliset vaikutukset ja pyrkiä ehkäisemään ja lieventämään niitä. Tällöin tulee myös ottaa huomioon mahdolliset seuraukset työntekijöille, jotka saattavat aivan odottamatta menettää työpaikkansa.
- Yritysten tulee tarkastella hankintakäytäntöjään varmistaakseen, etteivät ne heikennä tavarantoimittajiensa ja asianomaisten ryhmien ja yhteisöjen resilienssiä tai lisää niiden haavoittuvuutta ilmastovaikutuksille. Yritysten tulee maksaa vastuullisen tuotannon kustannukset ja osallistua tarvittaessa myös kustannuksiin, joita syntyy vaate- ja tekstiilituotannon muuttamisesta "tulevaisuudenkestäväksi". Tämä tarkoittaa esimerkiksi sen varmistamista, että toimitusketjujen työntekijöille maksetaan vähintään elämiseen riittävää palkkaa. Se voi tarkoittaa myös sitä, että yritykset tukevat tavarantoimittajiaan ja muita yhteistyökumppaneitaan taloudellisesti, jotta ne siirtyisivät käyttämään uusiutuvia energialähteitä. Joissain tapauksissa voi myös olla tarpeen paikata puuttuvaa julkista sosiaaliturvaa perustamalla ja rahoittamalla yksityisiä sosiaaliturvajärjestelmiä.
- Yritysten tulee edellyttää, että niiden tavarantoimittajat tunnustavat työntekijöiden yhdistymisvapauden. Työntekijöillä on lisäksi oltava oikeus käydä työehtosopimusneuvotteluja.
- Tarvittaessa yritysten tulee myös pyrkiä käyttämään poliittista vaikutusvaltaansa siten, että tuotantomaissa harjoitettu politiikka tukisi päästövähennyksiä sekä sosiaaliturvan ja muiden turvaverkkojen vahvistamista, jotta voidaan tukea niitä, jotka menettävät työpaikkansa tuotantoinfrastruktuurin mullistuksissa. Yritysten ei ainakaan tule vastustaa sellaisia poliittisia toimia, joilla pyritään hillitsemään ilmastonmuutosta tai tukemaan sopeutumista.

EU-maiden hallituksille

- Hallitusten tulee valmistautua perustavanlaatuisiin muutoksiin maailmantaloudessa, kun tuotanto- ja kulutusmallit mukautuvat globaaleihin tavoitteisiin eli ilmaston lämpenemisen rajoittamiseen 1,5 asteeseen ja luontokadon pysäyttämiseen. Valmistautuminen tulee aloittaa perusteellisella, koko talouden kattavalla analyysillä muutoksen kohteeksi joutuvista ja haavoittuvista aloista. Siirtymän suunnittelu on integroitava korkeimmalle päätöksentekotasolle, toisin sanoen kansalliseen budjettivalmisteluun ja avainministerien vastuualueisiin.

- Vaate- ja tekstiilialan aiheuttamien ympäristövaikutusten vähentämiseksi julkisen sektorin tulee edistää alan ekologista siirtymää. Esimerkiksi EU:n tekstiilialan strategiassa luetellut toimenpiteet tulisi toteuttaa viipymättä. Lisäksi tulisi tarkastella hinnoittelumekanismeja, kuten kulutukseen perustuvia hiiliveroja tai hiilirajamekanismin (CBAM) laajentamista keinoina nostaa kestävämpien pikamuotituotteiden kuluttajahintoja. CBAM voi myös kannustaa tuottajamaita hinnoittelemaan omat päästönsä.
- Vaatteiden ja tekstiilien kestävämpää käyttöä ja kiertotaloutta tulee edistää eri toimenpitein, esimerkiksi soveltamalla korjauspalveluihin alennettua arvonlisäverokantaa, suosimalla kiertotalousratkaisuja julkisissa hankinnoissa, kieltämällä ilmastoon haitallisesti vaikuttavien tuotteiden kuten pikamuodin markkinointi sekä tunnistamalla ja tukemalla toimintamalleja, jotka mahdollistavat vaatteiden ja kuitujen kierrätyksen tekstiiliteollisuudessa.
- EU:ssa parhaillaan käsiteltävänä oleva yritysvastuudirektiivi (CSDDD) tulee saattaa voimaan. Sen tulee velvoittaa yritykset noudattamaan ilmastoa koskevaa huolellisuusvelvoitetta sekä laatimaan ja panemaan täytäntöön suunnitelman sen varmistamiseksi, että niiden liiketoimintamalli ja strategia ovat yhdenmukaisia 1,5 asteen tavoitteen kanssa. Suunnitelman tulisi sisältää lyhyen, keskipitkän ja pitkän aikavälin päästövähennystavoitteet, ja sen tulisi koskea koko arvoketjua sekä scope 1, 2 ja 3 -luokkien päästöjä. Direktiivin tulee sisältää ennaltaehkäisevien toimien lisäksi oikeussuojakeinojen tarjoamista koskevia velvoitteita, ja sen tulee antaa uhreille mahdollisuus vaatia vahingonkorvauksia yrityksiltä oikeusteitse. Lisäksi olisi tutkittava mahdollisuutta perustaa kansainvälinen rahasto, josta yritysten haitallisten ilmastovaikutusten uhrin voisivat saada korvauksia haitoista.
- Globaaliin pohjoiseen kuuluvien maiden hallitusten tulee tehostaa toimiaan ilmastotoimien tukemiseksi globaalissa etelässä. Tuen tulisi sisältää ilmastorahoitusta ilmastomuutoksen hillitsemiseen ja siihen sopeutumiseen sekä ilmastomuutoksen aiheuttamien menetysten ja vahinkojen korvaamiseen.
- Kehitysyhteistyön instrumentteja tulee käyttää oikeudenmukaisen ekologisen siirtymän edistämiseen. Verohallinnon resursseja kehittyvien maiden verohallintojen tukemiseen tulee lisätä. Kohdemaita voitaisiin tukea myös oikeudenmukaista siirtymää nopeuttavan ja mahdollistavan veropolitiikan suunnittelussa. Myös Suomessa merkitystään kasvattaneet kehitysyhteistyön finanssisijoitukset voitaisiin valjastaa tukemaan oikeudenmukaista siirtymää esimerkiksi pilotoimalla ja kaupallistamalla tulevaisuudenkestäviä kiertotalousratkaisuja siirtymässä haavoittuviksi identifioituilla alueilla.

Bangladeshin kaltaisten tuotantomaiden hallituksille

- Hallitusten tulee valmistautua perustavanlaatuisiin muutoksiin maailmantaloudessa, kun tuotanto- ja kulutusmallit mukautuvat globaaleihin tavoitteisiin eli ilmaston lämpenemisen rajoittamiseen 1,5 asteeseen ja luontokadon pysäyttämiseen. Valmistautuminen tulee aloittaa perusteellisella, koko talouden kattavalla analyysillä muutoksen kohteeksi joutuvista haavoittuvista aloista. Siirtymän suunnittelu on integroitava korkeimmalle päätöksentekotasolle, kuten kansalliseen budjettivalmisteluun ja avainministerien vastuualueisiin.
- On kehitettävä kansallisia sosiaaliturvaohjelmia, joilla tuetaan ja helpotetaan työntekijöiden oikeudenmukaista siirtymää katoavista työpaikoista uusiin ihmisarvoisiin työpaikkoihin. Työvoiman resilienssiä voidaan vahvistaa varmistamalla, että työntekijöille maksetaan vähintään elämiseen riittävää palkkaa ja lisäämällä resursseja uudelleen- koulutukseen.
- Kansallisten taloudellisten resurssien mobilisointi on ratkaisevan tärkeää sosiaaliturvaohjelmien ja muiden oikeudenmukaista siirtymää tukevien keinojen rahoittamisessa. Riittävien verotulojen keräämisen varmistamiseksi tuottajamaiden hallitusten olisi pidättäydyttävä myöntämästä vaate- ja tekstiiliteollisuudelle merkittäviä verohelpoituksia, kuten alennettuja yhteisöverokantoja ja verovapautuksia. Sen sijaan hallitusten tulisi varmistaa, että kaikkiin toimialoihin sovelletaan riittävän korkeaa yhteisöverokantaa ja että kerättyjä varoja käytetään siirtymän valmisteluun.
- Ammattiyhdistysten rooli tulevaa muutosta tukevana rakenteena tulee tunnustaa. Hallitusten tulee varmistaa, että työntekijöillä on rajoittamaton oikeus järjestäytyä ammatillisesti ja että ammattiyhdistykset voivat toimia vapaasti. Oikeudenmukaisen siirtymän tukemiseksi ammattiyhdistykset tulee tunnustaa kansallisen ilmastopolitiikan sidosryhmiksi.
- On luotava politiikkaa sellaisten toimien tukemiseksi, joilla autetaan valmisvaatetehtaita ottamaan ympäristövaikutukset huomioon ostajayritysten vaatimalla tavalla. Vaadittuja toimia ovat esimerkiksi aurinkopaneelien asentaminen katoille tai muiden uusiutuvien energialähteiden lisääminen, energiatehokkuuden parantaminen, kemikaalien tai makean veden käytön vähentäminen ja vedenkäsittelylaitosten rakentaminen.

Kansalaisille

- Kuluttajien tulee vähentää vaatteiden ja tekstiilien kulutusta ja varsinkin luopua pikamuodin kulutuksesta. On erittäin tärkeää, että uusien vaatteiden ostamisen sijaan tuetaan jo olemassa olevien vaatteiden pitkäaikaista käyttöä huoltamalla ja korjaamalla niitä. Silloin kun vaatteita on hankittava, tulee suosia käytettyjä ja vuokravaatteita uusien vaatteiden ostamisen asemesta.

- Vaatteiden ja tekstiilien hankinnassa tulee kiinnittää huomiota siihen, onko tuotteen tai palvelun ympäristövaikutuksista raportoitu avoimesti ja kattavasti. Yrityksiltä tulisi vaatia tietoja ympäristövaikutuksista myös julkisesti, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa.
- Kansalaisten tulee vaatia päätöksentekijöitä ryhtymään ripeisiin toimiin ihmisoikeuksia ja ympäristöä koskevan huolellisuusveloitteeseen perustuvan lainsäädännön laatimiseksi ja hyväksymiseksi omissa maissaan.

Finnwatch ry
Malminrinne 1B, 2. krs
00180 Helsinki
info@finnwatch.org
www.finnwatch.org
[@Finnwatch1](https://twitter.com/Finnwatch1)